FURKAN

﴿٢٥﴾ سُورَةُ الْفُرْقَانِ

Mekkiyyedir. Ancak « وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ » - den - « وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا » ya kadar üç âyetin medeni olduğu hakkında İbni Abbastan bir rivayet vardır.

Âyetleri: - Yetmiş yedidir.

Kelimeleri: - Bin sekiz yüz yetmiş ikidir.

Harfleri: - Üç bin yedi yüz otuz üçtür.

Fasılası: - ل١٠ harfleridir: « لام » ضَلُّوا السَّبِيلَ

Sebebi nüzulü: - Kâfirlerin üluhiyyet-ü nübüvvet hakkındaki küfür ve muanedeleri olduğu mündericatından anlaşılır.

Sûrei Nurun âhırı ile bunun başlangıcı arasındaki münasebet gayet açıktır. Orada Peygambere ta'zîm ve itaatin vücubu ve emrine mühalefet edenlerin tahziri siyakında nihayet Allaha irca' gününü ıhtar ile hatmi kelâm olunmuştu. Bunun üzerine azameti ilahiyyeyi takdis ile Sûrei Fürkanın şu suretle başlaması ne parlak olmuştur:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ تَبَارَكَ الَّذِى نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴿٢﴾ اَلَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا ﴿

﴿٣﴾ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً لَايَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ
وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا
حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا ﴿٤﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّآ اِفْكٌ
افْتَرٰيهُ وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ ۚ فَقَدْ جَآءُ ظُلْمًا وَزُورًا ۚ ﴿٥﴾
وَقَالُوٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلًا
﴿٦﴾ قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّهُ
كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧﴾ وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَاْكُلُ
الطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى الْاَسْوَاقِ ۭ لَوْلَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ
نَذِيرًا ﴿٨﴾ اَوْ يُلْقٰٓى اِلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَاْكُلُ مِنْهَا ۭ
وَقَالَ الظّٰلِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٩﴾ اُنْظُرْ
كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿﴾

"Tebarek" ne yüce (feyyaz)dır o ki bütün âlemine bir nezîr olsun diye kuluna fürkanı indirdi 1 O ki hep Göklerin, yerin mülkü onun, hem hiç bir veled edinmedi, hem mülkte ona hiç ortak da yok, her şeyi yarattı da bir takdir ile her birinin hadd-ü mıkdarını ta'yin ederek hepsinin mukadderatını hazırladı 2 Böyle iken andan başka bir takım ma'budlar edindiler ki hiç bir şey halk edemezler, kendileri halk olunup duruyorlar, kendi kendilerine, ne bir zarara ne de bir menfeate malik değiller, ne mevte mâlikler, ne hâyata ne de nüşûre 3 Ve o küfredenler "bu sırf bir iftira onu o, uydurdu, diğer bir kavim de buna karşı ona muavenette bulundu" dediler, doğrusu zulm-ü tezvire gittiler 4 "Ve o evvelkilerin esatıyrı, onları yazdırtmış da sabah akşam kendisine onlar okunuyor" dediler 5 De ki: onu, o göklerde ve Yerde sirri bilen indirdi, hakikaten o, rahim bir gafûr bulunuyor 6 Bir de "bu Peygambere ne oluyor? dediler: yemek yiyor ve çarşılarda yürüyor, ona bir Melek indirilse de maıyyetinde yaver bir savulcu olsa ya! 7 Veya ona bir hazîne bırakılıverse, yâhud güzel bir bağçesi olsa da ondan yese ya! hem o zalimler "siz, sırf büyülenmiş bir adama tabi' oluyorsunuz" dediler 8 Bak senin hakkında ne kıyaslar, ne temsiller - yaptılar da çıkmaza saptılar, artık hiç bir yol bulamazlar 9

1. ﴿تَبَارَكَ﴾ - Tealâ gibi tefaul babından fi'limazıydır. Tasrif olunmaz, ya'ni diğer sıygaları çekilmez

ve Allahdan başkasına isnad edilmez. İştikakta bereket maddesinin buna zâhir bir alakası vardır. Tefaul babından olması da bu ma'nânın mubalega ile kendisinden zuhurunu ifade eder. Bereket ise bir şeyde ilahî hayrın sübut ve sebâtı demektir ki suyun havuzda birikip yükselerek durması ma'nâsından me'huzdur. İlahî hayrın bulunduğu şey'e mubarek denilir. İlahi hayır, hasr-u ihsa olunamıyacak

sh:»3560

gayri bahsûs bir surette sudur ettiği cihetle kendisinde hiss olunmaz bir surette ziyadelik müşahede olunan şey'e de mubarek ıtlak edilir. Şu halde « تَبَارَكَ » kendisinden olmak üzere mubareklikte büyük bir yükseklik ile istıkrar ifade eder. Ve bunun Allah tealâ hakkında hudûs ve tegayyür şaibelerinden ârî olarak mülâhaza olunması lâzım gelir. Bu tahlilde mebdei mülâhaza olacak iki mefhum vardır: biri sübut biri de ziyadelik, onun için selefi müfissirîn de bunu başlıca iki ma'nâ esası üzere tefsir etmişlerdir. Birisi « لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالُ » ma'nâsıdır ki ezelen ve ebeden lüzumı vücud demek olur. Bunda sübut ve istıkrar mefhumu esas ittihaz edilmiştir. Diğerinde ise tezayüd ma'nâsı esas ittihaz edilerek iki vecih söylenmiştir. Ba'zıları Allah tealânın zatında kemalini ve masivânın noksanını mülâhaza ederek « تَعَالَى » ma'nâsiyle tefsir etmişlerdir. Allah tealânın zatında bir şeyden yüksek olduğunu ifade eder.

Zatında yüksek, çok yüksek demek olur. Ba'zıları da sıfatı fi'lolarak mülâhaza edip « تَزَايَدَ خَيْرُهُ وَعَطَاؤُهُ وَتَكَاثَرَ » diye hayır ve atâsının artıp çoğalmasıyle tefsir etmişlerdir. Ba'zı makamda bu ma'nâların birisi ba'zısında diğeri daha münasib oluyor. Şu halde İbni Abbas Hazretlerinden de iki rivayet varid olduğuna göre hem sıfatı zâtı hem sıfatı fi'li mülâhaza ederek bütün bu ma'nâları cem'etmek daha muvafık olacağından « تَبَارَكَ ـ اَىْ تَعَالَى جَلَّ شَاْنُهُ فِى ذَاتِهِ وَصِفَاتِهِ وَاَفْعَالِهِ عَلَى اَتَمِّ وَجْهٍ وَاَبْلَغِهِ » ya'ni hem zatında, hem sıfatında hem ef'alinde etemm ve eblâğ vech üzere tealâ celle şanuhu" mazmuniyle tefsir olunmuştur.

Ma'lûm ki tealâ da ulüvden «tefaale» dir. Ulüvv, Türkçemizde ululuk diye ifade olunabilirse de âli ma'nâsına ulu vasfı ulumak masdarından emir sıygasına da muhtemil olmakla iyhamı kabîhten halî olmadığından lisan nezahetine dikkat eden üdebâ nezdinde isti'mali tervic edilmeyip yüksek vasfı buna tercih olunmuştur. Bununla beraber tefaul binasından anlaşılan «fiil binefsihi» ile mubalâğa

nüktelerini ifade edecek bir sıyga da ta'yin edemediğimizden tealâ kelimesinin türkçe bir fi'il ile tam tercemesi kabil olamamıştır. Mesala «yükseldi» denilse «ala» yahud «ı'telâ» demek olabilirse de tealâ anlaşılmaz. Bahusus sıfat olarak da kullanılmaz. Halbuki bereket kelimesinin ayrıca bir Türkçesini kullanmadığımız cihetle « تَبَارَكَ » fi'linin tercemesine hiç imkân bulamıyoruz. Bundan dolayı « تَبَارَكَ وَتَعَالَى » dilimizde aynen isti'mal oluna gelmiş, makamı hayret ve tahsinde « تَبَارَكَ اللّٰهُ. بَارَكَ اللّٰهُ » ta'birleri de olduğu gibi mütearef olmuştur. Mubarek olsun yerinde kutlu olsun denirse de bereket yerinde kut demiyoruz. İşte bu gibi sebeblere binaen biz de meâlde « تَبَارَكَ » fi'lini aynen muhafaza ile beraber «ne yüce feyyaz o» ta'biriyle bir tefsir ifade etmek istedik, bunun yerinde «yüksek çok yüksek o» yâhud «çok pek çok feyz-u bereket sahibi o» yâhud «ne yüce kutlu o» demek mümkin olabilirdi.

﴿الَّذِى﴾ - İsmi mevsul, «Tebareke» nin faili - ﴿نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلٰى عَبْدِهٖ﴾ - de onun sılâsıdır.

FÜRKAN, mukaddimede geçtiği üzere esasen fark-u tefrik etmek, ya'ni ayırmak ayırd etmek ma'nâlarından masdardır. Ekseriyya fark ma'lukâtta, tefrık mahsûsatta kullanılır, sonra fürkan fârık veya mefruk ma'nâsına

da gelir, bu suretle mühim da'vaları hall-ü fasleden kat'î bürhalara mu'cizelere fürkan ıtlak olunur. Bu ma'nâ ile Kur'anın bir ismi de "elfürkan" dır.

TENZİL VE İNZAL indirmek demek ise de tenzil teksir ifade eder. Onun için birden indirmeğe inzal, ceste ceste bir çok def'alerde indirmeğe tenzil denilir. Sonra Arabcada gerek ismiyye ve gerek fi'liyye bir cümlei haberiyye ile sılâlanarak iyzah olunan «ما٠ من٠ الذى» gibi mübhem isimlere ismi mevsul namı verilir, tesniyesi ellezani, cem'i ellezîne, müfred müennesi elleti, tesniye müennesi

sh:»3562

elletânî, cemi' müennesi ellâtî, vellâî, vellevatî gelir. Eskiden bunun tercemesinde «şol ki» denilirdi, lâkin muhavere lisanımızda bu kelime her nedense kullanılışını gaib etmiş olduğundan bunun yerine «o ki » diyoruz, halbuki «o» hem zamiri gaib, hem ismi işaret olarak kullanıldığı cihetle bir de ismi mevsul yerinde kullanılması lisanda bir darlık oluyor. Gerçi bizde asıl vasıl ma'nâsını ifade eden, ya'ni önündeki cümleyi üst tarafına rabteden edat «ki» dir. Lâkin bu «ki» ism olmayıp sade bir harfı mevsul olduğu için kelâmda mübteda, haber veya fail gibi rükn olamayıp yalnız önündeki cümleyi üst tarafına sıfat yapar, onun için

kendi başına bir ismi mevsulün yerini tutamıyarak, o, şu bu gibi bir mevsufa muhtac olur. Ve bu suretle sılâ ile sıfat beyni fark edilmemiş bulunur. Arabcada ise sıla ile sıfatın belâgat noktai nazarından mühim farkları vardır. Bundan dolayı Kur'anda lâtif ve ince zevkler ifade eden ellezi gibi mevsullerin tatlı terci'leri oku, şu ki, bu ki gibi tercemelerle anlatılırken tatsız tekrarlara sebebiyyet verildiği gibi bir çok yerlerde mevsul zayi' edilerek mevsuf halinde gösterilmiş oluyor ki bunlar lisanların zarurî farklarıdır. Cümlenin mevsufu nekire olur. Lâkin mevsul behemehal ma'rifedir. Gerçi nadiren ahdi zihnî de olabilir. Fakat ekseriyyetle sılânın muhatab için vakı'de ma'lûm olması şarttır. Onun için burada şöyle bir suâl irad edilmiştir: « نَزَّلَ الْفُرْقَانَ » cümlesi « اَلَّذِی » nin sılâsı olduğu için muhatablar ındında ma'lûm olmak lâzım gelir, halbuki kâfirler fürkanın indirilmiş olduğuna inanmıyorlar, o halde nasıl sılâ olabilir? Buna basît olarak şu cevab verilir: Peygamber ve mü'minler için fürkanın nüzulü ma'lûmdur. Burada doğrudan doğru muhatabda onlardır. Gerçi inzalin asıl hedefi kâfirler ve onların küfriyyatını ibta ile ahvali uhreviyyelerini haber vermektir. Lâkin doğrudan doğru kelâmı ilâhîye muhatab tutularak değil, hitabı Resulden tebliğ suretiyledir. Onun için biraz sonra görüleceği üzere kâfirler gaib sıygasiyle

mevzuıbahs olacaklardır. Muhatab cinsi beşer de olsa bu cevab kâfidir. Maamafih buna daha ince bir cevab da vardır. Şöyle ki: Fürkandan asıl murad, Kur'andır. Kur'an ise misli yapılamadığı tecribe ile ma'lûm daimi bir mu'cizedir. Bunu kâfirler de tecribe etmişler ve âciz kaldıkları için kalem ile muarazadan silâh ile muharebeye geçmişlerdir. İşte Kur'anın tecribe ile sabit olan ve bu suretle umum için emri meşhud haline gelen bu ı'cazi ayni zamanda kendisinin nüzulü hakkında yakînî bir bürhan ve fürkandır. Ebûbekri Bakıllânînin de ı'cazi Kur'an nam eserinde beyan ettiği üzere Kur'anın ı'cazi böyle emri meşhud olduğundan bunun nüzulünü tanımak istemiyenler elleriyle yokladıkları bir vâkıayı bile inkâra kalkışacak inadcılardır. Bundan dolayıdır ki sûrei «En'am» da «

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِاَيْدِيهِمْ لَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا اِنْ هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

» buyurulmuştur. Tecribe, nazarî bir zaruret ifade etmese bile alel'umum ılmi beşerin en yakînî ve fi'lî bürhanlarından olduğu için sâbit bir tecribe bürhanının ifade ettiği hakıkat umum için ma'lûm makamındadır. Bu sebeble Kur'anın i'cazi ve nüzulü Arab müşrikleri gibi bir kısım kâfirlerin fi'len ma'lûmu olmuş bulunduğu gibi diğerlerinin de ma'lûmu olmuş bulunduğu gibi diğerlerinin de ma'lûmu makamındadır. Bundan başka Kur'an, bu hakıkati önceden sarahatle haber vermiş, haber ise esbabı ılimden birisi bulunmuş olduğu cihetle sılanın ma'lûmiyyeti için bu kadarı bile kâfidir. Mazmunu bir kere işitilmiş olan bir cümlei haberiyye inanmıyanlarına karşı dahi bir sola

olarak iyrad olunabilir. Bu hususta şart olan iyman değil, bir ılmi cüz'îdir ki ma'hudiyyet ifade edecek kadar bir sebkı zikir de bu babda kâfi gelir. Şunu da kaydedelim ki ismi mevsul sılası söylenmeden evvel mübhemdir. Şayed « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى » gibi tabi' bir sıfat olarak gelirse Türkçemizin «öyle ki» ta'biri gibi tavzıfte kuvvet iş'ar eden bir rabıt ifade ederse de « تَبَارَكَ الَّذِى » gibi fâıl veya mücerred veya aslî bir ma'mul olarak geldiği zaman mübhem bir zattan başka bir şey

anlatmaz. Bir kelâmda böyle bir zati mübhemin fâil yapılmasında ne faide olabilir de denemez. Çünkü «evvelen ibham saniyen tefsir evkau finnefis» tir derler. Bir şey evvelâ mübhem olarak söylenip de sonra tefsir olunduğu zaman muhatabın gönlünde kuvvetli bir tesir bırakır. Zira nefis, kolay duyduğu bir şey'i hafif geçer, ihmal eder, fakat evvelâ mübhem olarak işittiği zaman dikkat ve sarfeder, bilmek merakına düşer, bu şevk ve merak üzerine tefsir olunduğu zaman da zihninde iyi yerleşir. Arabî belâğatinin bu kaıdeleri zamanımızda Ilmi nefsin «hafıza, dikkat ile mütenasibdir». «dikkat de merak ile mütenasibdir» kaıdelerini ifade eder. Hattâ Firenklerde ve zamanımız yazıcılarının bir çoğunda bu ibham kaıdesi bir moda salgını halini almıştır. Bir mevzuu tasvir ederken merak celbetmek için sahifelerle ibham ettikleri görülüyor. Halbuki

bunun ifratı da merak yerine usanç veya nisyan vermekten halî kalmaz. Çok naz âşık usandırır. Kur'anda ise onun en güzel gıdıklayıcı nümuneleri görülür. İsmi mevsuller de buna başkaca bir revnak verir. İşte « تَبَارَكَ الَّذِى » bu kabîldendir. Allah tealânın zati ilâhîsi bilinemediği gibi « اَلَّذِى » de ilk nazarda bilinemiyecek bir zati mübheme delâlet ediyor. Karşısında bir kerre beşerî hiçliği duyuruyor, sonra o ibham, en belli, en mütemayiz sıfatların tecellisiyle izah ediliyor. evvelâ Kur'anın, hakkı nâhaktan ayırd eden ma'lûm hassai ı'cazı Fürkan ismi ve «el» harfi ta'rifi ile hatırlatılıp « نَزَّلَ الْفُرْقَانَ » sılasi ile « اَلَّذِى » mevsulünün ibhamı ta'rif olunarak Allah tealâ bilhassa bu fürkanı indirmiş olmak sıfatiyle tanıttırılıyor. Ve feyz-u bereketin yüksekliği ilk önce bu mu'cuzei bâhire delâletiyle i'lân ve tebcil ediliyor. Bu suretle ma'nânın hasıla da şu oluyor: «çok yüce, çok kutlu, hayr-ü atâsı, çok yüksek olduğunu ne şayanı hayret bir surette gösterdi» o: hani bildiğiniz o fürkanı, o hakk-u batılı ayıran, vazifelerinizi öğreten, bir mislini yapmaktan herkesi âciz bırakan Kur'an mu'cizesini ıbadet ve ubudiyyet ile mümtaz

ma'lûm kulana âyet âyet indiren o zati ecell». Şübhe yok ki onun o Fürkan kendisine indirilmiş olan ma'lûm kulu: abdi hassı: Resuli ekremi Muhammed Mustafa sallallahi aleyhi vesellem olduğu da belli (« سُبْحَانَ الَّذِى اَسْرٰى بِعَبْدِه » bak).

Ona o fürkanı niçin indirdi ﴿لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ bütün zevil'ukul alemlerine bir nezir olsun diye -

NEZİR, Münzir, ya'ni inzar edici ma'nâsına sıfati müşebbehedir, Beşîr ve mübeşşir gibi, inzar ma'nâsına masdar da olur nekîr ve inkâr gibi, burada inzar edici ma'nâsına olması zâhirdir.

İNZAR; Korkunç haber vermek, bir şey'in akıbetindeki ve hamet ve tehlükeyi ıhbar ederek kocundurmak sakındırmak demektir ki sevinç haberi vermek demek olan müjdenin zıddıdır [sûrei Bakarede « سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ » bak]. Binaenaleyh beşîr ve mübeşşir müjdeci demek olduğu gibi nezîr ve münzir de tehlüke haberiyle korkutan muhbir, Peygamber, Resul demek olur. Sahib fürkan sallallahü aleyhi vesellem « وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا » gibi âyetlerle ma'lûm olduğu üzere hem mübeşir hem münzirdir. Allah tealânın hem rahmetinin müjdecisi, hem azâblarının habercisidir. Fakat makamına göre ba'zan bunların birisiyle iktifa olunmuştur. Netekim sûrei Enbiyada « وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » buyurulduğu gibi burada da « لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا » buyurulmuştur. Çünkü biraz sonraki beyanattan anlaşılacağı vechile burada sebebi nüzul olan kâfirlerin küfr-ü muanedelerine karşı inzar makamında tebşir kelimesinin

tasrihi beraati istihlâl belâgatine münasib olmazdı. Ve bu nükte « تَبَارَكَ » nin ulüvv ve azamet ma'nâsına olmasını takviye eder. Bununla beraber bu inzarda ve bunun kuvvetini ifade eden Furkanın tenzilinde Peygamber ve mü'minlere bir tebşir ve rahmet ma'nâsı mündemicdir. Bu cihetle tebşirin fahvayi kelâm ile iltizamen ifade edilmesi dahi ayrıca bir belâgat olmuştur. Bu da

«Tebareke» nin feyz-u ata ma'nâsını tebadür ettirir. Fatihada tafsıl olunduğu üzere âlem kelimesi Allah tealânın zat ve sıfatından maadanın hepsine ıtlak olunur, cemi'lenmesi de bütün envaına şümul ifade eder. Onun için burada ba'zı müfessirîn « رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ » mazmunu üzere Hazreti Peygamberin kâffei mahlûkata da meb'us olduğuna istidlâl etmişlerdir. Lâkin aklı olmıyanları inzarın hikmet ve faidesi anlaşılmaz. Binaenaleyh burada Fatihadaki gibi taglibe karîne yoktur. Âlemîn cem'i hakikati üzere zevilukul âlemlerine masruf olmak zâhirdir. Cumhurun da kavli budur. Zevilukul âlemleri ise İns-ü Cinn ve Melâikedir. Alûsî tefsirinde der ki: aleyhıssalâtü vesselâmın İns-ü Cinne mürsel olduğu dinde bizzarure ma'lûmdur. Münkiri ikfar olunur. Sübkî gibi bir zümrei muhakkikîn Melâikeye dahi mürsel olduğuna kail olmuşlar ve ba'zıları bu âyetle istidlâl eylemişlerdir. Ma'sum olanlara irsalin faidesi de da'vetine ittiba ile

şerefine hizmettir. اهـ. Şimdi düşünmeli ki böyle bütün âlemîni inzar salahiyyeti ne büyük kuvvet-ü şandır ve bu kuvveti getiren Fürkan ne büyük bürhan ve fermandır. İşte Peygambere bu fürkan ile bu büyük kuvvet ve salâhiyyet bahş edilmiş bulunuyor. O halde o kulun efendisi ona o fürkanı indirmiş olan mevla ne yüce, ne kutlu tanrıdır!..

2. ﴿اَلَّذِى﴾ O ki ﴿لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ bütün Göklerin ve Yerin mülkü hep onun - gerek Gökler ve gerek Yer ve gerek bunlardaki yukarıda ve aşağı bütün şeylerde mülk ya'ni tasarrufı küllî; yaratmak, yok etmek, yaşatmak, öldürmek, muktezayı hikmetine göre dilediği gibi emr-ü nehy ile hükümdarlık, saltanat, şehinşahlık hep onun, yalnız onun, başkasının istiklâli olmadığı gibi iştiraki de yok. ﴿وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ Hem hiç veled edinmedi - veledi olmaktan münezzeh olduğu gibi bir evlâdlık da edinmiş değil, Nesara, nın dediği gibi değil (sûrei Bakareye ve sûrei Mâideye

sh:»3567

ve surei Tevbeye bak) ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِى الْمُلْكِ﴾ Hem mülkte hiç bir

şeriki de yok Sineviyyenin dediği gibi de değil « لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » kavli celîlindeki kasırdan bu da anlaşılmıştı. Böyle iken ayrıca tasrih edilmesi, ikidir, üçtür diye şirk iddia edenleri açıkça redde ihtiman içindir. « وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا » Cümlesinin araya konması da bunun içindir. Bu suretle evvelâ bunun evvelkine tabi' olmayıp ayrıca maksud bizzikr olduğu gösterilmiş, saniyen veled ittihazının neticesi dahi şirk demek olacağından ademi ittihazın hikmeti de anlatılmıştır. Ya'ni bu cümle evvelkine değil, ikinciye ma'tuftur.

İyi amma bu mülkü nasıl bulmuş ve bu kadar büyük mülk evlâdsız ortaksız yap yalnız nasıl idare olunur denecek olursa buna karşı vavı istiynafiyye ile buyuruluyor ki ﴿وَخَلَقَ كُلَّ شَىْءٍ﴾ her şeyi yarattı - başka birinden almadı, kazanmadı, doğurmadı, yarattı, yokken vücude getirdi ﴿فَقَدَّرَهُ تَقْدِيرًا﴾ de künhüne irilmez bir takdir ile her birine bir hadd-ü mıkdar ta'yin ederek hikmetine göre dilediği gibi hepsini bütün mukadderatıyle hazırladı - onun için güçlük yok, her şey bütün mukadderatıyla - onun yedi kudretinde müsahhar, mümlûk, mahlûk, hepsini dilediği gibi kullanır, bu suretle her şeyin bir hadd-ü var ki onu tecavüz edemez. Onun kudretine ise hadd ü pâyan yok, binaenaleyh hiç bir şey, mahlûkıyyet haddini tecavüz edip de ona şerik olmasına imkân bulamaz, o öyle yüksek, öyle Tebarek.

Bu Fürkan ile hakıkat, tesbit ve tebliğ edildikten sonra inzarın sebebine geçilerek buyuruluyor ki: 3.

﴿وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ اٰلِهَةً﴾ böyle iken tuttular da ondan başka bir takım ilâhlar

(ma'budlar) edindiler - o her şeyi yaradını bıraktılar

da onun berisinde öyle şeylere taptılar ki ﴿لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا﴾ hiç bir şey yaratamazlar

﴿وَهُمْ يُخْلَقُونَ﴾ fakat kendileri halk edilir dururlar - ya'ni kendilerinin mahlûk oldukları görülüp

duruyor. yâhud ma'bud diye yalan yere uydurulup duruyorlar.

HALK, yokken iycad etmek, ya'ni yaratmak ma'nâlarına geldiği gibi « تَخْلُقُونَ اِفْكًا » kabîlinden

yalan uydurmak ma'nâsına dahi gelir. Burada ba'zı müfessirîn bu ma'nayı tercih etmişlerse de zâhir olan

evvelkidir. Allahdah ma'adâ tapılan şeylerin hepsi putlar gibi yalan, uydurma ma'bud olduğu, mahlûk

olmalarından da anlaşılır. llmî noktai nazardan ifadenin asıl ruhu da mahlûkün hâlık yerine tutulmasındaki

tenakuzu göstermektedir. Bunu daha ziyade izah için buyuruluyor ki

﴿وَلَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾ ve kendi kendilerine bir zarara da

malik değiller bir men'feate de - bu cümlenin tefsirinde «ve kendilerinden ne bir zararı def'a ne de kendilerine bir menfeati celbe güçleri yetmez » deniliyor, çünkü « لانفسهم » müahhar olan zarar fi'linin sılası addolunuyor. Ve bir şey'in kendine ızrar etmesi ma'kul olmadığından, darr, def'ı darr ma'nâsına hamledilmiş oluyor. Bu ma'nâ ise sâlibei külliyye olarak yalnız câmid putlara muntabık olabilir. Bu ise hem kasır hem de nazmı celîlin zâhirinden uzaktır, « لام » da asl olan ta'lil olduğu gibi « لَا يَمْلِكُونَ » ye taalluku da zâhirdir. « لَا يَمْلِكُونَ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا لِاَنْفُسِهِمْ » değil « لَا يَمْلِكُونَ لِاَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا » buyurulmuştur. O halde « ﴿لِاَنْفُسِهِمْ﴾ ۰ ﴿لِذَاتِهِمْ﴾ » demek olmalıdır. Nefyedilen yalnız kendilerine teallük eden nefi' ve darr değil, kendi zatlarının ılliyyetiyle mutlak nef'i ve darrdır. Ya'ni kendiliklerinden lizatihim hiç bir zarar ve menfeat yapmağa kadir değillerdir. Bizatihim olsalar bile lizatihim değillerdir. Şayed ba'zılarında mesalâ Güneşte veya Firavn gibilerde, yâhud Mesih gibilerde bir menfeat veya

mazarrat görülmüşse o onların lizatihi kendi kudretlerinden, milklerinden değil, hâlık tealânın verdiği kudret ve kuvvettendir. Lizatihi olsa idi fanî olmazdı. Bu ma'nâ «

اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيمَ الَّذِى لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ وَاَتُوبُ

اِلَيْهِ تَوْبَةَ عَبْدٍ ظَالِمٍ لِنَفْسِهِ لَا يَمْلِكُ لِنَفْسِهِ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا» mazmununa da mutabıktır. Burada zararın takdim edilmesi de şayanı dikkattir. Def'i zarar celbi menfeatten akdemdir kaidesine işaretle zararı def'edemiyen bir benfeat celbedemiyenden daha âciz olduğunu anlattığı gibi izrar etmenin nâfi' olmaktan kolay olduğunu da anlatır. Bir de Allahdan başkasına tapanların menfeat hissinden evvel zarar korkusiyle taptıklarını iş'ar eder. Çünkü cebabire ve zalime insanları en ziyade tedhiş siyasetiyle kendilerine perestiş ettirmeğe uğraşırlar. Ve bu yüzden bir çok zavallılar o kuvveti onların kendilerinin imiş gibi farz ederek korku belâsıyle onları ma'bud yerine koyar Allahı unuturlar ve lâkin bilmeleri lâzım gelir ki esasen o kuvvet ve kudret onların değildir, Allah murad etmeyince onlar kendi başlarına ne bir zarar yapabilirler ne bir menfeat ﴿وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا﴾ ne mevte maliktirler ne hayata, ne de nüşure -

NÜŞUR, neşir gibi ba'zan müteaddi ba'zan lâzım olur. Meteaddi olurlarsa bir şey'i açıp yaymak ma'nâsına gelirler ki lisanımızda neşr ve neşriyyat ve menşur bu ma'nâdandır. Bunun lâzımına intişar denilir, lâzım oldukları zaman ise ölmüş bir şey'in dirilip kalkması ma'nâsınadır ki Kur'anda nüşur umumiyyetle bu ma'nâyadır. Bunun müteaddisinde inşar denilir. «وَاَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا» gibi. Binaenaleyh

bu ma'nâ şu olur: ne ölüm ellerindedir ne dirim, ne de ölümden sonra Âhırette kalım, bunların hiç birinde ne kendileri ne başkaları hakkında diledikleri gibi tasarruf edemezler. Bunlara malik olmıyan ise ma'bud olamaz. Böyle iken bütün bunlara malik olan Allaha kulluğu bıraktılar da öyle âcizlere taptılar. Nübüvvete gelince:

4. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا﴾ ve o küfredenler - bu beyanata karşı - dediler ki ﴿اِنْ هٰذَآ﴾ bu - Kur'an fürkan falan değil ﴿اِلَّآ اِفْكٌ﴾ sırf bir iftira ﴿افْتَرٰيهُ﴾ onu o uydurdu - ﴿وَاَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ اٰخَرُونَ﴾ ve buna karşı diğer bir kavim de ona yardım etti - yabancılardan Yehüdîlerden öğreniyor dediler (Sûrei Nahilde « انما يعلمه بشر » bak). ﴿فَقَدْ جَآءُ ظُلْمًا وَزُورًا﴾ böyle zulm-ü tezvire - büyük bir haksızlığa ve yalancılığa - gittiler 5. ﴿وَقَالُوٓا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ﴾ ve evvelkilerin esatıyrı -(esatıyr kelimesi hakkında Sûrei En'ama bak) ﴿اكْتَتَبَهَا﴾ onları kendine yazdırtmış da ﴿فَهِيَ تُمْلٰى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَاَصِيلًا﴾ işte sabah akşam kendisine o okunup duruyor» dediler - haksızlıkta, yalancılıkta, müzevvirlikte bu derece ileri gittiler. Böyle zalim müzevvirlere

karşı başka sözün lüzumu yok, sade 6.

﴿قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ﴾ onu, de:

«o Göklerde ve Yerde sirri bilen indirdi - ya'ni o sizin zu'munuz gibi uydurma veya eşatirî evvelîn değil,

esrarı ilâhiyyeyi mütezammın Semavi bir kitabı münzeldir. Çünkü onu Göklerin Yerin sirrini bilen Allah tealâ

indirdi ﴿اِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ o hakıkaten gafur bir rahîm bulunuyor - onun için o

zulm ü tezvire karşı ukubetlerinizi isti'cal etmiyor da te'hır buyuruyor.

7.

﴿وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَاْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى

الْاَسْوَاقِ﴾ - Rivâyet olunduğuna göre Kureyşten Utbe ve Şeybe ibnârebîa, Ebü Süfyan ibni Harb,

Nadr ibnilharis, Ebülbuhtüri, Esved İbnilmuttalib Zem'atibnil'esved, Velid İbnilmugıyre,

Ebû cehl ibni Hişâm, Abdullah ibni Ebîümeyye, Ümeyyetibni Half, As ibni Vail, Nebih ibni Haccac ile

Münebbih ibni Haccac toplanmışlar ve birbirlerine «Muhammede bir haber salın, kendisiyle bir konuşun,

bir muhasebe münakaşa edin ki ma'zur olasınız » demişler ve bunun üzerine «kavmin senin için toplandılar, seninle konuşmak istiyorlar» diye haber salmışlardı. Aleyhıssalâtüvesselâm geldi» ya Muhammed, biz senin hakkında ma'zur olalım diye sana haber gönderdik. İmdi bak sen eğer bu sözle mal istiyorsan sana mallarımızdan mal toplarız ve eğer şeref istiyorsan seni Efendi tanırız, büyükleriz ve eğer mülk istiyorsan seni melik yaparız» dediler. Resulullah sallallahü aleyhi vesellem buyurdu ki: «bende dediklerinizden hiç biri yok, ben size getirdiğimi ne mallarınızı almak için, ne içinizde şeref için, ne de üzerinizde melik olmak için getirmedim ve lâkin Allah tealâ beni size bir Resul olarak gönderdi ve bana bir kitab indirdi ve size bir beşîr-ü nezîr olmamı emreyledi, ben de size rabbımın risaletini tebliğ ve hayırhahlıkla nasıhat eyledim. Eğer siz getirtiğimi kabul ederseniz o sizin Dünya ve Âhırette nasibinizdir ve eğer onu bana reddederseniz Allah azze ve celle benimle sizin aranızda hukmünü verinciye kadar ben Allah tealânın emrine sabrederim. Ya Muhammed, dediler! Eğer arz ettiklerimizden hiç bir şey kabul etmiyeceksen o halde kendin için rabbından işte: maıyyetinde seni tasdık edecek ve senden bizi def'eyliyecek bir Melek göndersin, hem işte sana bağlar bostanlar ve altından gümüşten köşkler yapsın da seni çalışmadan kurtarsın, çünkü sen de bizim gibi çarşılarda dolaşıyor geçimlik arıyorsun, eğer zu'mettiğin gibi Resul isen o vakit fadlını ve rabbının ındindeki menzileni anlarız. Buna karşı Resulullah hayır, ben size onun için ba's olunmadım, Allah tealâ beni bir beşîr-ü nezîr olarak ba'ş buyurdu dedi, işte bu âyetler bu

sebeble inzal buyuruldu.اهـ.

sh:»3572

«مَالِهٰذَا الرَّسُولِ» de «ma», istifhamiyye, «lâm » harfi cerrolduğundan kaide «مَالِهٰذَا» şeklinde muttasıl yazılmak idiyse de hattı İmamda «مَالِ هٰذَا» suretinde «lâm» ayrı yazılmış ve binaenaleyh burada yazılmak sünneti mu'tebere olmuştur.

﴿١٠﴾ تَبَارَكَ الَّذِى اِنْ شَآءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذٰلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا ﴿١١﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا ﴿١٣﴾ وَاِذَآ اُلْقُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُقَرَّنِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٤﴾ لَاتَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَاحِدًا وَادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٥﴾ قُلْ اَذٰلِكَ خَيْرٌ اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَآءً وَمَصِيرًا ﴿١٦﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَآؤُنَ

خَالِدِينَ كَانَ عَلٰى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْؤُلًا ﴿١٧﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ
وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَيَقُولُ ءَاَنْتُمْ اَضْلَلْتُمْ عِبَادِى هٰٓؤُلَآءِ اَمْ
هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿﴾

sh:»3573

﴿١٨﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِى لَنَآ اَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ
مِنْ اَوْلِيَآءَ وَلٰكِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَاٰبَآءَهُمْ حَتّٰى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا
قَوْمًا بُورًا ﴿١٩﴾ فَقَدْ كَذَّبُوكُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ
صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾
وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ اِلَّآ اِنَّهُمْ لَيَاْكُلُونَ الطَّعَامَ
وَيَمْشُونَ فِى الْاَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً اَتَصْبِرُونَ
وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Öyle yücedir o ki dilerse sana ondan daha hayırlısını verir, Altından ırmaklar akar Cennetler, sana köşkler de yapar 10 Fakat onlar saati tekzib ettiler, biz ise o saati tekzib edenlere öyle bir saıyr, çılgın bir ateş hazırladık 11 Ki onları gördüğü vakıt ona mahsus bir hışımlanma, bir zefîr işitirler 12 Ve çatılıp çatılıp onun dar bir yerine atıldıkları vakıt de orada helâke haykırırlar 13 Bir helâke haykırmayın bugün çok helâke haykırın 14 Ya o mı hayırlı, yoksa müttekilere va'dolunan Huld Cenneti mi Ki kendilerine bir mükâfat, ve âkıbet varacakları bir me'va bulunuyor 15 Onlar için orada ne isterlerse var, hem ebedî kalacakları, Rabbının uhdesinde bu "bir va'di mes'ul" bulunuyor 16 Hele o gün ki onları Allahdan başka taptıkları şeylerle haşredip de siz mi saptırdınız kullarımı

sh:»3574

yoksa kendileri mi yolu gaib ettiler diyeceği gün? 17 Sübhansın, demişlerdir: Senden başka veliler ittihaz etmemiz (olunmamız) bize yaraşır değildi ve lâkin sen onları ve atalarını zevka daldırdın, o kadar ki nihayet zikri unuttular ve helâke giden bir kavm oldular 18 Demek sizi sözünüzde yalancı çıkarmışlardır, artık ne savmağa ne de bir yardıma çare bulamıyacaksınız ve içinizden her kim zulmederse ona büyük bir azâb tattıracağız 19 Biz senden evvel de Peygamberleri başka türlü göndermedik, şüphesiz onlar hem yemek

yiyorlar, hem çarşılarda geziyorlardı (sokaklarda yürüyorlardı) bir de ba'zınızı diğerine bir fitne kılmışızdır ki

bakalım sabredecek misiniz? Maamafih rabbın basîr bulunuyor 20

10. ﴿تَبَارَكَ الَّذِى اِنْ شَآءَ﴾ Ne mübârekedir o ki dilerse -

﴿جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذٰلِكَ﴾ sana ondan - onların söyledikleri hazine ve bağçelerden

- daha iyisini verir - sâde bir Cennet değil ﴿جَنَّاتٍ﴾ Cennetler - hem

﴿تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ altından ırmaklar akar Cennetler - verir, ya'ni Âhırette

va'd buyurduğu Cennetler gibi dilerse Dünyada da verir, dari islâm olur

﴿وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُورًا﴾ senin için köşkler de yapar.

11. ﴿بَلْ كَذَّبُوا﴾ -

BEL, Bir atıp harfidir ki asıl ma'nâsı ıdrabdır. Ba'zanda hattâ gibi terakkı ifade eder.

IDRAB, Sözü üstünden altına çevirmek, ya'ni mâkablinden sarfı nazar ettirerek maba'dine tevcih eylemektir.

Bunu belki diye terceme etmek meşhur olmuştur.

Filvakı' lâfzan da ondan me'huz denecek kadar uygundur. Lâkin lisanımızda «belki» ıdrabdan ziyade ümid ve ihtimal için kullanılmaktadır. «Dur bakalım belki gelir»

sh:»3575

demekte hiç ıdrab ma'nâsı yoktur. Idrab, «yok, hayır» «daha doğrusu» demektir. Bu ma'nâ kasr-u istidrâke şebîh olduğu cihetle son zamanlarda fakat kelimesi de «bel» ve «lâkin» yerinde kullanılır olmuştur. Bu surette «fakat onlar saati tekzib ettiler» demek olur - bu cümle yukarıdaki «وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا» kıssasına ma'tuf ve ondan ıdrab ile diğer küfürlerini hikâyeye ve inzari sariha intikaldir. Ya'ni daha doğrusu onlar Sâate, Kıyamet ve Âhırete inanmıyorlar, Kur'anın öyle uydurma olmadığını bilmediklerinden değil, Âhırete, cezaya inanmadıklarından dolayı o küfrü dalâle düşüyorlar, o zulm'ü tezvire gidiyorlar. ﴿وَاَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا﴾ Halbuki biz o sâati tekzib eden kimselere öyle hâil bir saıyr hazırlamışızdır ki 12.

﴿اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾ onları uzak bir mekândan gördüğü vakıt - ki onlar gerek görsünler gerek görmesinler ﴿سَمِعُوا لَهَا تَغَيُّظًا وَزَفِيرًا﴾ onun müdhiş bir

gazablanma ve sümürmesini işitirler -

TEGAYYÜZ, Gayzlanmak, öfkelenmek, ZEFÎR, içeri nefer almaktır. Demek ki Cehennem onları uzaktan gördüğü vakıt öfkesinden dehşetli sesler çıkarıyor ve sümürmek için içine çekiyor. Burada görülüyor ki gayzlanmak zefîrlenmek gibi görmek de Saıyre nisbet edilmiştir. Onlar Cehennemi gördüğü vakıt değil, Cehennem onları gördüğü vakıt, bu ise Cehennem ateşini bir idrâk sahibi gibi tasvir demektir. Bunu bir çokları «görünecek bir mevkı'de bulundukları vakıt» demek gibi mecazî bir ma'nâya hamletmek istemişlerdir. Lâkin Cehenneme fi'li idrâk nisbet edilmesi sâde burada değil «

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

» âyeti «

وَشَكَتِ النَّارُ اِلَى رَبِّهَا فَقَالَ رَبِّ اَكَلَ بَعْضِى بَعْضًا الخ

» hadîsi gibi diğer yerlerde de vârid olmuştur.

Bir de Alûsînin naklettiği vechile Taberanî ile İbni

sh:»3576

Merduye Mekhûl tarikıyle Ebû Ümâme radıyallahü anhten şunu tahric eylemişlerdir: demiştir ki «Resulullah sallallahü aleyhi vesellem: her kim müteammiden bana atfen yalan söylerse Cehennemin iki gözü arasında oturacağı yere hazırlansın» buyurdu, ya Resulallah Cehennemin gözü var mıdır dediler, işitmediniz mi Allah tealâ « اِذَا رَاَتْهُمْ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ » buyuruyor, gözleri olmasa görür mü? » Buyurdu. Şu halde te'vile gidilmeyip mes'eleyi Allah tealânın kudretiyle sirrî bir surette mülâhaza etmek ıktiza eder. Bâhusus « قُلْ اَنْزَلَهُ الَّذِى يَعْلَمُ السِّرَّ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۭ » ıhtarından sonra bunun o sirriyyete bariz bir alâkası göze çarpmaktadır.

13. ﴿دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ۭ﴾ Orada «süburâ» ya'ni ey sübûr, ey helâk neredesin gel de bizi kurtar diye feryad ederler.

16. ﴿وَعْدًا مَسْؤُلًا ۭ﴾ Va'di mes'ul, istenecek va'd, yâhud istenildiği halde va'd, ya'ni Allah tealâ onu kullar tarafından istenilmek şartıyle va'd-ü teahhüd buyurmuştur.

﴿٢١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَايَرْجُونَ لِقَآءَنَا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا

الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَاۗ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِىٓ اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا
كَبِيرًا ﴿٢٢﴾ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ لَابُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِّلْمُجْرِمِينَ
وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٢٣﴾ وَقَدِمْنَآ اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ
عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَّنْثُورًا ﴿٢٤﴾ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ
مُّسْتَقَرًّا وَّاَحْسَنُ مَقِيلًا﴿﴾

sh:»3577

﴿٢٥﴾ وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلًا
﴿٢٦﴾ اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِۗ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى
الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ يَقُولُ
يَالَيْتَنِى اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا ﴿٢٨﴾ يَا وَيْلَتٰى لَيْتَنِى
لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا ﴿٢٩﴾ لَقَدْ اَضَلَّنِى عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ
جَآءَنِىۗ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا ﴿٣٠﴾ وَقَالَ الرَّسُولُ
يَا رَبِّ اِنَّ قَوْمِى اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا ﴿٣١﴾ وَكَذٰلِكَ
جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَۗ وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا

وَنَصِيرًا ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ
جُمْلَةً وَاحِدَةً ۚ كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا ﴿٣٣﴾
وَلَا يَاْتُونَكَ بِمَثَلٍ اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًا ۭ ﴿٣٤﴾
اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ ۙ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَكَانًا
وَاَضَلُّ سَبِيلًا ﴿﴾

sh:»3578

Meali Şerifi

Bununla beraber likamızı ümid etmiyenler dediler ki: "o melâike bizim üzerimize indirilse ya, yâhud rabbımızı görsek â" celâlime kasem ederim ki doğrusu nefislerinde kendilerini büyüksündüler, büyük azgınlık ettiler 21 Melâikeyi görecekleri gün, mücrimlere o gün müjde yoktur, « حِجْرًا مَحْجُورًا » yasak yasak diyeceklerdir 22 Hem varmışızdır da her ne amel işledilerse onu bir hebâi mensûre çevirmişizdir 23 Eshabı Cennettir ki o gün eğlendiği yer hayırlı, dinlediği yer pek güzeldir 24 Hem o, Semânın gamâm ile yarılacağı ve Melâikelerin peyderpey indirildiği gün 25 Mülk o gün elhak rahmânındır,

kâfirlere ise o pek zorluklu bir gün olur 26 Hem o gün ki zalim ellerini ısıracak eyvah diyecek keşke Peygamberin maıyyetinde bir yol tutaydım 27 Eyvah keşke falanı dost tutmıyaydım 28 Vallahi o sapıttı beni zikirden, bana gelmiş iken, öyle ya Şeytan insana çok hızlânkâr bulunuyor 29 Peygamber de "yarab, kavmim bu Kur'anı mehcur tuttular" demekte 30 Ve işte biz böyle her Peygamber için mücrimlerden bir düşman yapmışızdır, maamafih hâdi de rabbın yeter nasîr de 31Yine o küfredenler dediler ki: o Kur'an ona cümlesi birden indirilseydi ya! Biz onu gönlüne iyi tesbit edelim diye böyle ındirdik ve fevkal'âde bir tertil ile tertil eyledik 32 Hem onlar sana her hangi bir mesel ile gelmezler ki mutlak biz sana hakkı ve tefsirin daha güzelini getirmiş olmıyalım 33 O yüzleri üstü Cehenneme haşrolunacaklar, onlar mevkı'ce çok fena, yolca da en sepıktırlar 34

21. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ لَايَرْجُونَ لِقَآءَنَا﴾ bu cümle « وَقَالُوا مَالِهٰذَا الرَّسُولِ» cümlesine ma'tuf ve o kâfirlerin diğer saçmalarını hikâye ile redd ü inzardır.

RECA, meşhurda emel (arzu) demektir. Ekser lügaviyyun birini diğeriyle tefsir etmişlerdir. Maamafih aralarında ince fark gösterenler de vardır. İbni Hilâlin Fürukunda «emel, müstemirr bir recadır. Onun için bir şey'e nazar, müstemirr olup uzayınca «teammül etti» denilir. Bir de emel, mümkinde ve muhalde olur, reca ise mümkine mahsustur. denilmiş» Mısbahta da derki: emel, ye'sin zıddıdır. Ve ekser isti'mali, husulü beîd olandadır. Tama husülü karib olanda olur. Reca ise emel ile tama' arasındadır. Çünkü reca eden me'mulünün hasıl olmamasından korkar, bu i'tibarla tama'ma'nâsına da kullanılır. اهـ. Reca nefiy halinde ba'zan havf ma'nâsını da ifade eder ki buna lügati tihamiyye denilmiştir. Buna göre « لَا يَرْجُونَ » - korkmazlar», meşhure göre arzu etmezler, tahkıka göre de ümid etmezler demek oluyor ki burada en münasib olanda budur.

LİKA, aslında bir şey ile buluşmaktır. Temass, şart olmaksızın bir şey'e vüsul diye de ifade edilmiştir. Rü'yete de ıtlak olunur. Binaenaleyh likaullak rü'yetullah veya Allaha irmek yâhud Kıyamet günü hisab ve ceza için Allah tealânın karşısına çıkmak demek olur. Ve karşımıza çıkacaklarını ümid etmiyenler demek haşr-ü neşre, Âhıret mes'uliyyetine inanmadıkları için Allahdan korkmayanlar demeyi de ifade eder. Ya'ni: Allahı görmiye yüzü olmıyan, Allahın karşısına çıkacaklarını, azâbına çatacaklarını ümid etmiyen, Âhırete inanmaz Allahdan korkmazlar ﴿لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَٰٓئِكَةُ﴾ o Melekler bizim

üzerimize indirilse ya ﴿اَوْ نَرٰى رَبَّنَا﴾ yâhud rabbımızı görsek a dediler ﴿لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِى اَنْفُسِهِمْ﴾ celâlim hakkı için gönüllerinde kendilerini

büyüksündüler - çünkü öyle demekle kendilerini Peygamberin yerinde veya daha üstün görmek istiyorlar

sh:»3580

ve hattâ Allaha karşı azamet furuşluk ediyorlar ﴿وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيرًا﴾ ve büyük bir

haksızlıkla azgınlık ettiler - bunca beyyinâtı tanımadılar da nüfusi kudsiyyenin bile önüne çekilmiş olan «

لَنْ تَرَانِى » perdesinin nefsi habîslerine karşı yırtılmasını istediler.

Evet, onlar Melâkeyi görmiyecek değiller fakat 22. ﴿يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلٰٓئِكَةَ﴾ Melâikeyi

görecekleri gün ﴿لَابُشْرٰى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ﴾ mücrimlere o gün müjde yoktur - o

halde o azgın mücrimlere hiç müjde yoktur ﴿وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا﴾ ve «

حِجْرًا مَحْجُورًا » derler « حِجْرًا مَحْجُورًا » bir düşman rastgeldiği veya bir mekruh

hücum ettiği sırada söylenir bir ta'bir dir ki fi'li mahzûf mef'uli mutlak halinde te'kidi bir cümledir. Fi'li «

اُحْجُرْ حِجْرًا مَحْجُورًا » veya « حَجَرَ حِجْرًا مَحْجُورًا » takdirinde emir veya

mazı olabilir ve bu suretle yerine göre ya bir duâ ve istiaze, ya'ni bir yalvarış ve sığınış yâhud da bir men-u tehdid ifade eder. Bir duâ olduğuna göre "etme kıyma, evlerden ırak, dağlara taşlara" demek mealinde olur. O birinde de «yasak memnu' yâhud davranma» demek gibidir. Burada her iki ma'nâ ile tefsir edilmiştir. « يَقُولُونَ » Zamiri mücrimlere raci' olduğuna göre mücrimler o Melâikeye «aman etmeyin kıymayın bizim yanımıza yanaşmayın öte öte» derler, Melâikeye raci' olduğu takdirde de Melâike, o mücrimlere «davranmayın size o müjde ve Cennet men'edilmiş yasak, kat'ıyyen yasak» derler.

23. ﴿وَقَدِمْنَآ﴾ Hem varmışızdır ﴿اِلٰى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ﴾ amel denecek, ya'ni hayır kabilinden her ne yapmışlarsa da ﴿فَجَعَلْنَاهُ هَبَآءً مَنْثُورًا﴾ onu bir hebai mensûre çevirmişizdir. Heder etmişizdir.

sh:»3581

HEBA, bir pencereden Güneşin zıyası vurduğu zaman içinde uçuştuğu görünen tozdur.

MENSÛR, saçılmış demektir. Zaten dağınık demek olan hebâyı bir de bu suretle tavsif, onu bir daha

saçılmış olarak tasvirdir ki hiç görülmez olur. Burada bir istiarei temsiliyye vardır. Şöyle ki: bütün amelleriyle halleri, ısyan etmiş ve binaenaleyh hukümetleri tarafından varılıb bütün tutamakları parçalanarak dağıdılıb ifna edilmiş bir kavmin haline benzetilmiştir. Yâhud kudum kasıddan mecaz olduğu gibi büsbütün heder edilmiş hiçe indirilmiş olan amelleri de kendisinden maksud olan gayeden uzak kalmak ve bir hedefe dizilmeleri kabil olmamak i'tibarıyle bir hebâi mensûre benzetilerek teşhibi müfred suretiyle ayrı ayrı birer istiare yapılmıştır. Ya'ni o mücrimlerin müsafire bakmak, akribayı gözetmek, biçarelere yardım etmek, insanlığa yarar bir iş yapmak gibi ba'zı amelleri varsa bile o küfr-ü tuğyanları yüzünden hepsi heder olmuştur. Hiç birinin hayrını göremezler.

Öyle mücrimler değil, 24. ﴿اَصْحَابُ الْجَنَّةِ﴾ eshabı cennet - ya'ni « اَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ » âyetiyle beyan buyurulduğu üzere Cennet kendilerine mev'ud olan müttekıler. ﴿يَوْمَئِذٍ﴾ O gün - o Melâikeyi görecekleri gün ﴿خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا﴾ karargâhca hayırlı ﴿وَاَحْسَنُ مَقِيلًا﴾ istirahatgâha daha güzeldir - MÜSTEKARR, karargâh, ya'ni oturmak konuşmak için ekser evkatta durduğu yer, MAKÎL, kaylûle yeri, habgâh, kuşluk uyuduğu, istirahat ettiği yer demektir. Cennette uyku olmadığına göre burada makîl, sade istirahatgâh diye tefsir olunuştur. Bununla beraber o günün yarısında hisabdan kurtulunacak da ehli

Cennet Cennette, ehli Cehennem de Cehennemde bir kaylûle yapacaklar diye de rivayet olunmuştur.

sh:»3582

25. ﴿وَيَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَآءُ بِالْغَمَامِ﴾ Hem Semanın gamâm ile çatlıyacağı - «

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ يَاْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ

» kavli celîlinde zikr olunan gamâmın tulûu sebebiyle Semanın şakkolacağı

﴿وَنُزِّلَ الْمَلٰٓئِكَةُ تَنْزِيلًا﴾ ve Melâikenin peyderpey indirildiği o gün 26.

﴿اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذِ ِۚ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ ِۗ﴾ mülk o gün elhak Rahmanındır. - Çünkü o gün

her mülk zeval bulur. Ancak Rahmanın hakkı olan mülk kalır

وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا ve kâfirlere pek zorluklu bir gün olmuştur. 27.

﴿وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلٰى يَدَيْهِ﴾ Hem o gün ki zalim ellerinin üstünü ısıracak

﴿يَقُولُ يَالَيْتَنِى اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا﴾ eyvah bana diyerek: keşke

ben Peygamberin maıyyetinde bir yol tutaydım - ma'lûm ki el ısırmak hıddet ve hasretle nedametten

kinayedir, zalimden murad cinstir. Şu kadar ki sebebi nüzul Ukbetübni Ebi müayt denilmiştir.

28. ﴿يَا وَيْلَتٰى﴾ Vay şu başıma gelene ﴿لَيْتَنِى﴾ keşke ben ﴿لَمْ اَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا﴾ fülanı dost edinmeyeydim - fülan, a'lâmdan kinayedir, netekim ecnastan kinaye de « هن » hen (lisanımızda şey) denir. 29. ﴿لَقَدْ اَضَلَّنِى عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ اِذْ جَآءَنِىۜ﴾ alimallah beni şaşırttı, zikirden sapıttı: gelmişken bana - zikirden murad, zikrullah, kitabullah yâhud Peygamberin va'z-u nasıhatı, yâhudda sebebi nüzulüne nazaran kelimei şahadettir. « اَفْضَلُ الذِّكْرِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » Ukbetübni Ebi müayt Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellemin meclisine çokça gelirmiş, bir gün zıyafete da'vet etmiş, iki kelimei şehadeti söylemedikçe yemeğini yemekten imtina' buyurmuş, o da yapmış, Übeyy ibni half de onun sadıkı imiş, kendisine ıtâb etmiş

«sapıttın» demiş, yok demiş ve lâkin evimde yemeğimi yemekten imtina' etti, onun için utandım da şehadet ediverdim, hayır demiş, sen ona varıp ensesine vurup yüzüne tükürmezsen senden hoşnud olmam, bunun üzerine Darünnedvede secdede iken rast getirmiş, o haltı etmiş.

O vakıt aleyhissalâtü vesselâm, Mekke haricinde rast gelirsem sana mutlak başına binerim buyurmuştu.

Bedr günü esir edilmekle Hazreti Aliye emir buyurup boynunu vurdu, Übeyy de Uhudde bübarezede aldığı

yaradan Mekkeye vardığında öldü, işte Ukbeye zikir, o suretle gelmişken Übeyy şeytanetle onu sapıtmıştı -

﴿وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْاِنْسَانِ خَذُولًا﴾ öyle ya Şeytan, insana çok hızlânkâr

olmuş -

HIZLÂN, yardımsız bırakmaktır. Hazul ondan mubalâga sıygasıdır. Ya'ni gerek Cinden olsun gerek İnsten

Şeytan insanın hayrına dost olmaz, kendi hisabına bir felâkete sürüklemek için dost gürünür, nihayet başı

sıkıntıya gelince onu yardımsız bırakır çekiliverir.

30. ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ﴾ Peygamber de, ya rab! demekte - ya'ni bir taraftan da

Peygamber Allaha böyle şikâyet etmektedir:

﴿اِنَّ قَوْمِى اتَّخَذُوا هٰذَا الْقُرْاٰنَ مَهْجُورًا﴾ kavmin bu Kur'anı mehcur

tuttular - mechur tutmak iki ma'nâya gelir birisi terkedib uzak durmak, amel etmemektir. Netekim bir hadisi

şerifte şöyle buyurulmuştur: «her kim de Kur'anı öğrenir de mushafını asar, ilişik etmez ve bakmazsa

Kıyamet günü gelir yakasına sarılır «ya rab! bu kulun beni mehcur tuttu, benimle arasında hukmünü ver»

der. Birisi de hakkında hezeyan ettiler, saçma, esatırul'evvelin diye saçmaladılar demektir. Peygamberin bu suretle şikayetini söylemek ise büyük bir tehdiddir. Çünkü Peygamberler kavmini Allaha şikayet ettikleri zaman haklarında azâb ta'cil buyurulmuştur.

sh:»3584

31. ﴿وَكَذٰلِكَ﴾ Ve işte böyle - ya Muhammed, sana yaptığımız gibi ﴿جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ﴾ her Peygamber için de mücrimlerden düşman yaptık - ve binaenaleyh sen de onlar gibi sabret, onları kahretmek için ﴿وَكَفٰى بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾ yolu gösterecek, yardım edecek de rabbın yeter. 32. ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ yine küfredenler ﴿لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْاٰنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً﴾ Kur'an onun üzerine cümlesi birden indirilseydi ya dediler - ki ma'nâsız bir ıtiraz [1] gûya Tevrat birden indirilmiş te Kur'an da öyle olsa imiş, halbuki ruhı mes'ele olan ıcaz keyfiyyeti müteferrikan indirilmesiyle cümleten indirilmesinden fark edecek değil, bil'akis tefrikın fazla fevaidi de var.

Ezcümle ﴿كَذٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهٖ فُؤَادَكَ﴾ bu vechile kalbini iyi tesbit edelim diye böyle indirdik - böyle ayrı ayrı cümle cümle indirilmekle evvelâ, zabt-u hıfzı sağlam olacak, saniyen, peyderpey vakayia göre inişinde ma'nâ ı'tibariyle daha ziyade bir basıyret ve derinlik, hem nazarî ve hem amelî bir kıymet ve kuvvet bulunacak, salisen, her yeni inen necm ile ayrıca bir tehaddi yapılıp muarazasından âciz bırakılmakla her birinde yeni bir kuvveti kalb verilecek, rabian, nâsıh ve mensuh ile zamanına göre ahkâm teşrıı, beyan ve tefsirin usul ve kavaıdi metenevviası öğretilecek ilh... Bu suretle ﴿وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ ve emsalsiz bir tertil ile tertil eyledik - ağır ağır, güzel bir okuyuş okuduk

33. ﴿وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ﴾ hem sana her hangi bir mesel ile

gelmezler ki - ya'ni mesel denecek derecede acîb her hangi bir suâl veya hal ile gelmezler ki - ﴿اِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاَحْسَنَ تَفْسِيرًا﴾ behemehal biz sana hakkı ve tefsirce daha güzelini getirmiş olmıyalım - işte cümlesinin birden indirilmemesinde bir de bu fâide vardır.

34. ﴿اَلَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلٰى وُجُوهِهِمْ اِلٰى جَهَنَّمَ﴾ Öyle Cehenneme

yüzleri üstü - ya'ni tepeleri aşağı veya sürüklenerek, yâhud kalbleri süfliyyâta mâil olduğu gibi yüzleri de ona müteveccih olarak - haşrolunacak kimseler -

﴿أُولَٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ işte onlar mevkı'ce en fena ve yolca en şaşkın, en sapkın kimselerdir.

﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُۥٓ اَخَاهُ هٰرُونَ وَزِيرًا ﴿٣٦﴾ فَقُلْنَا اذْهَبَآ اِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٧﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ اَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ اٰيَةً وَاَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٣٨﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٩﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْاَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا﴿

sh:»3586

﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ اَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِىٓ اُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ اَفَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَايَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤١﴾ وَاِذَا رَاَوْكَ

اِنْ يَتَّخِذُونَكَ اِلَّا هُزُوًا اَهٰذَا الَّذى بَعَثَ اللّٰهُ رَسُولًا ﴿٤٢﴾ اِنْ كَادَ لَيُضِلُّنَا عَنْ اٰلِهَتِنَا لَوْلَآ اَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا ۭ وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٣﴾ اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰىهُ ۭ اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا ﴿٤٤﴾ اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ ۭ اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ ۭ بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Celâlim hakkı için Musâya o kitabı verdik, biraderi Harûnu da maıyyetinde vezir yaptık 35 Haydi âyetlerimizi tekzib eden o kavme gidiniz, dedik, binnetice o kavmi tedmir ederek helâk ettik 36 Nuh kavmini de Resulleri tekzib ettikleri vakıt gark edib kendilerini insanlara bir ıbret kıldık: hazırladık da zâlimlere elîm bir azâb 37 Âdi de, Semûdu da, Eshabı ressi de bunların arasında daha bir çok kurunu da 38 Ki her birine nasıyhat olarak emsal anlatmıştık ve her birini mahv-ü perişan ettik de ettik 39 Celâlim hakkı için o fenalık yağmuruna tutulan karyeye de vardılar, artık onu görüyor değiller miydi? Doğrusu nüşur arzu etmiyorlar, uyanmak istemiyorlardı 40 Senide

sh:»3587

gördükleri vakıt sırf bir eğlence yerine tutuyorlar, bumu o Allahın Peygamber diye gönderdiği? diyorlar 41 Sahih be! Az kaldı bizi ma'budlarımdan sapıtacaktı, eğer üzerlerine sebat etmesekti! diyorlar, fakat ileride bilecekler, azâbı görecekleri gün: kimmiş o yolu daha sapık olan ? 42 Gördünmü o ilâhını hevâsı ittihaz edeni? Artık ona sen mi vekîl olacaksın 43 Yoksa onların ekserîsini işitirler veya akıl ederler mi zannediyorsun? Onlar sırf hayvan gibi hattâ gidişçe daha sapkındırlar 44

37. ﴿لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ﴾ Resulleri tekzib ettikleri vakıt - burada Resullerin cemi' sıygasiyle getirilmesi şayani dikkat görülmüştür. Kavmi Nuhun Nuhtan başka tezkib ettiği Resuller kimler? Buna şu cevablar veriliyor:

1- Nuh ve ondan evvelki Resuller, demek ki Nuhtan evvel de Resuller varmış. Kavmi Nuh « مَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فِى اٰبَآئِنَا الْاَوَّلِينَ » demekle hepsini inkâr etmişlerdir.

2- Hepsi tevhidde müttefık oldukları için yalnız Nuhu tekzib de hepsini tekzib demektir.

3- Alel'ıtlak bi'seti Rüsülün cevazını inkâr etmişlerdir. Denilmiş, lâkin dördüncü bir ihtimal de varidi hatır oluyor ki o da Nuh aleyhisselâmın gönderdiği Resuller ma'nâsına olmasıdır. Burada bu ma'nâ bize diğerlerinden akreb geliyor. Ancak bunu ikinci ile birleştirmek mümkindir.

38. ﴿اَصْحَابَ الرَّسِّ﴾ RESS, örülmedik kuyu demektir, lâkin bu Eshabı ress kimler olduğu ta'yin olunamıyor. İbni Abbastan «o, Semuddur» diye bir rivayet var, halbuki burada atıf, mugayereti ıktiza ediyor. Katadeden «Yemamede ress, namı âharle felc denilen büyük bir karyenin sahibleri olup Semudun bekayasından idiler, Peygamberlerini katlettiler, helâk oldular» diye rivayet olunmuş

sh:»3588

Kâ'b, Mukatil, Suddi: «Şanı Antakyesinde bir kuyunun sahibleri ki sahib « يس » Habibi neccarı katletmişlerdi» demişler. Vehb ve Kelbiden: «Eshabı ress eshabı Eyke gibi Şuayb aleyhisselâmın gönderildiği bir kavm idi, esnama taparlardı, kuyuları ve mevaşileri vardı, kendilerini islâm ve itaate da'vet etti, tekzib edip tuğyan ve ezada devam ettiler ve günün biri örülmemiş kuyuları olan Ressin etrafında

bulundukları sırada orası çöktü yere geçtiler diye nakledilmiş. Eshabı ress Eshabı uhduddur denilmiş Hanzalete ibni Safvan nam Peygamberin kavmi olup ankal muğrib [1] denilen ve Fetih nam dağda sakin olarak avsız kaldıkça çoluklarını çocuklarını kapan ve her rengi bulunan büyük bir kuşla mübtelâ kılınmış idiler ki Hanzelenin duâsıyla saıka isabet edip telef olmuş, sonra da müşarün'ileyhi katletmişler ve bunun üzerine helâk olmuşlar da denilmiş. İbni Abbastan bir rivayette de Ress Azerbeycan kuyusudur diye nakledilmiş, bir de Ress Meşrık bilâdından bir nehirdir, bunun sahiblerine Allah tealâ Yehuza ibni Ya'kub evlâdından bir Peygamber göndermişti, onu kuyuya attılar ve bu yüzden helâk oldular denilmiş ve daha başka rivayetler de vardır. Maamafih rivayetlerin ekserîsi Peygamberlerini öldüren veya kuyuya atan bir kavm oluduğunu söylemiş oluyorlar.

Mu'cemülbüldanda der ki «ress: kuyu, ress: ma'den ress: kavmin arasını ıslâhtır. Ebü İshak demiştir ki Kur'anda ress kuyu demektir. Rivayet olunur ki bunlar Peygamberlerini tekzib edip bir kuyuya ress, ya'ni dess eden bir kavimdir. Ress, Yemamede Felc denilen bir kavm olduğu ve Semuddan bir taifenin diyarı bulunduğu rivayet olunuyor. Her kuyu resstir. İbni Düreyd demiştir ki «ress» ve tasgıri «rüseys» Necidde iki vadi veya iki mevzi'dirler. Zemahşeri diyor ki Uleyy «ress kabliyye vadilerindendir» demiş, gayrisi de «Beni esedden Beni münkız ibni A'ya

sh:»3589

nın bir suyudur demiş, asmai, ress Beni a'yanın, rüseys Beni kâhilindir demiş, diğerleri de « وَاَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذٰلِكَ كَثِيرًا » âyetinde demişlerdir ki: ress Azerbeycan vadisidir, ve Azerbaycanın haddi «maverâyi ress» dir. Ve deniliyor ki ress üzerinde «Erran» da bin şehir vardı, Allah tealâ onlara Musâ namında bir Peygamber gönderdi, Musâ ibni İmran değil, onları Allaha iymana da'vet etti, tekzib ve inkâr ettiler, ısyan eylediler, o da aleyhlerinde duâ etti, Allah tealâ da Taiften Haris ve huveyrisi tahvil edip üzerlerine gönderdi, onun için deniliyor ehli Ress şu iki dağın altında kaldılar. Bu Ressin mahreci Kalikalâdan başlar, errana sonra Versane, sonra Mecmea uğrar, orada «Kürr» le birleşir ve ikisinin arasında Beylekan şehri vardır. Kürr ve Ress ikisi bir geçer Cürcan denizine munsabb olurlar. Bu Ress pek acayib bir vadidir, balığın envaı bulunur. Şurimahi denilen balık oraya mahsustur derler. Miş'ar İbnilmühelhil « Beszzbabik» şehrini anlatırken demiştir ki bir canibinde Ress nehri vardır, Ress nehri Belâscan sahrasına doğru çıkar, bu sahrada sahili bahir boyunca berzendden berzaaya ve oradan versan ve Beylekana doğrudur, bu sahrada beş bin kadar karye vardır ve ekserîsi harabdır. Ancak toprağı iyi ve sağlam oluduğu için dıvarları ve ebniseyi kalmıştır. İşte bu karyeler Kur'anda mezkür olan Eshabi ressin idi deniliyor ve bunlar Davud aleyhisselâmın katlettiği Calûtun kavmi idiler de deniliyor.

اهـ.

40. ﴿الْقَرْيَةِ الَّتِىٓ اُمْطِرَتْ الخ﴾ O fenalık yağmuru yağdırılan karye - Lût kavmi şehirlerinin en büyüğü olan Sedum kasabası ki taş yağdırılmıştı, Kureyş, Şam ticaretine giderken buraya uğrayorlardı.

43. ﴿اَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ﴾ Gördün mü o ilâhını hevası ittihaz eden - HEVÂ nefsin kendiliğinden meylettiği arzusu,

sh:»3590

mücerred keyfidir. Hevasını ilâh ittihaz eden denilmeyip de ikinci mef'ulün takdim olunması, kasır ifade etmek içindir ki canının istediğinden başka kendine ilâh tanımayan demektir. Böyle kimselerde hiç hak perestişi yok sade bir hodkâmlık vardır. Kâmı da hakikî menfeati üzere değil, sırf nefsî ve ındî kuru kuruntudan ıbarettir. Bunlar değil, sırf nefsî ve ındî kuru kuruntudan ıbarettir. Bunlar delil, bürhan, hak, hukuk saymaz, sade kendi keyf-ü zevkına perestiş ederler, zevkleri kendilerinin mahzı felâketi olduğunu bilseler yine hakkı zevklarına feda ederler, dini de insanın mücerred hıssiyytından, ya'ni sadece keyf ve zevkından ıbaret tanırlar: gönülleri neye çekerse ona taparlar, hak zevkını aramaz, hakkın rızasını

düşünmez; düşünmek istemezler, bilseler yine tanımazlar, Taberanî ve Hılyede Ebû Nüaym Ebû Umame

radıyallahü anhten tahric etmişlerdir: demiş ki Resulullah sallâllahü aleyhivesellem şöyle buyurdu «

مَا تَحْتَ ظِلِّ السَّمَآءِ مِنْ اِلٰهٍ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ تَعَالَى اَعْظَمُ عِنْدَ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ هَوًى يُتَّبَعَ » Allah azze ve celle ındinde Semâ gölgesi

altında Allahdan başka tapılan ma'budlar içinde uyulan hevadan daha büyüğü yoktur.

﴿اَفَاَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا﴾ artık sen mi onun üzerine vekîl olacaksın ? - evvelki

istifham, takrirî bu istifham inkârîdir. Ya'ni gördün a ona vekîl olamazsın, üzerine müvekkel olup da

kurtarmazsın 44. ﴿اَمْ تَحْسَبُ اَنَّ اَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ اَوْ يَعْقِلُونَ﴾ yoksa

onların ekserîsi işidir veya akleder mi sanısın? - Hayır ne delîli sem'î tanır söz dinlerler ne de delîli aklî tanır

akl ile hareket ederler ﴿اِنْ هُمْ اِلَّا كَالْاَنْعَامِ﴾ onlar sırf en'am gibidirler - akl-ü sem'a

göre hareket etmez, mücerred hissiyyatlarına tabi' olurlar ﴿بَلْ هُمْ اَضَلُّ سَبِيلًا﴾ hattâ

gidişce daha sapkındırlar - çünkü en'am, ehlî hayvanlar bakanlarına inkıyad ederler, kendilerine iyilik

edenlerle

kötülük edenleri seçerler, menfeatlerini arar, zarar verenden kaçarlar, yediği içtiği yeri tanır öğrendiği yolu şaşırmazlar. Kendilerine verilmiş olan kuvvetleri ta'tıl etmez, mâhulika lehine sarf eder, hak ve hayır akîdesi yoksa zulm-ü şerr akîdesi de yoktur. Onlar ise rablarını tanımazlar, onun ihsanlarına karşı nankörlük ederler, ebedi men'feat olan sevabı istemez, en büyük zarar olan ıkabdan korunmazlar, vatanlarına bile hıyanet ederler, fıtrati bozmağa, fitneler çıkarmağa çalışır, zulm-ü fesad ile türlü tezvirât ve tesvilât ile Dünyayı karıştırırlar.

Bu suretler hevaperestânın delâleti anlatıldıktan sonra Hak tealânın delâili rübubiyyetinden, eltafı sübhaniyye ve kudreti samedaniyyesinden ba'zı şuuna nazarı dikkat celb olunarak buyuruluyor ki :

﴿٤٥﴾ اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ ۚ وَلَوْ شَآءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ۚ ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ۙ ﴿٤٦﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٨﴾ وَهُوَ الَّذِى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُورًا ۙ ﴿٤٩﴾ لِنُحْيِىَ بِهٖ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَآ اَنْعَامًا وَاَنَاسِىَّ

كَثِيرًا ﴿

sh:»3592

﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّكَّرُوا فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا
كُفُورًا ﴿٥١﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥٢﴾
فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ
الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ
بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٤﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ
الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا ۗ وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٥﴾
وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ ۗ وَكَانَ الْكَافِرُ
عَلَىٰ رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٧﴾
قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ
سَبِيلًا ﴿٥٨﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ ۚ
وَكَفَىٰ بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا ﴿

sh:»3593

﴿٥٩﴾ اَلَّذى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فى سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ ۚ اَلرَّحْمٰنُ فَسْـَٔلْ بِه خَبيرًا ﴿٦٠﴾ وَاِذَا قيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمٰنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمٰنُ اَنَسْجُدُ لِمَا تَاْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿سجده﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın rabbına? Gölgeyi nasıl uzatmakta? Dilese idi elbet onu sâkin de kılardı, sonra nasıl Güneşi, ona delil kılmışız? 45 Sonra nasıl tutıp onu azar azar kendimize almaktayız? 46 Odur o ki size geceyi bir geygi yaptı, uykuyu bir ta'til de, gündüzü bir nüşur kıldı (yeni bir hayat) 47 Yine odur o ki rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci göndermekte, ve semâdan pampâk bir su (bir mai tahur) indirmekteyiz. 48 Diriltelim diye bununla ölü bir beldeyi ve sulayalım diye mahlûkatımızdan nice hayvan sürülerini ve bir çok insan kümelerini 49 Celâlım hakkı için onu aranızda evirip çevirmekteyiz düşünsünler ıbret alsınlar diye yine de nâsın ekserîsi dayatmakta nankörlükten başkasına yanaşmamakta 50 Dilese idik elbet her köyde

bir nezîr göndericiridik 51 Mâdamki yalnız seni gönderdik o halde kâfirlere itaat eyleme de bununla onlara cihad et büyük cihad 52 O odur ki iki deryayı birbirine salmış: şu tatlı, yürek tazeler, şu tuzlu çorak, aralarına da bir berzah ve bir "hıcri mahcûr" koymuştur 53 Odur o ki sudan bir beşer yarattı da onu bir neseb ve bir sıhir kıldı, rabbın kadîr bulunuyor 54 Böyle iken Allahı bırakıp da kendilerine ne menfeat ne zarar edemiyecek şeylere tapıyorlar ve kâfir o rabbının aleyhine zahîr oluyor 55 Halbuki seni mahzâ bir mübeşşir ve nezîr olarak gönderdik 56 «Ben buna karşı sizden bir ecir değil, ancak rabbına bir yol tutmak istiyen kimseler istiyorum» de 57 Ve o

hayyi lâ yemuta tevekkül (ve ı'timad) kıl da ona hamd ile tesbiyh eyle, kullarının günahlarına onun habîr olması yeter 58 O hayyi lâ yemut ki Gökleri ve Yeri ve aralarındakileri altı günde yarattı ve sonra Arşın üzerine istivâ buyurdu o rahmân, haydi ni diliyeceksen o habîrden dile 59 Maamafih "Rahmâna secde edin" denildiği vkıt onlara "Rahmân ne imiş? Bize emrediyorsun diye secde mi ederiz? " dediler ve daha ziyade vahşetlerini artırdı 60

45. ﴿اَلَمْ تَرَ اِلٰى رَبِّكَ﴾ - Ru'yet, «ilâ» ile sılalanınca nazar ma'nâsına olmak yâhud nazar tazaınmun etmek ıktıza eder: « bakmaz mısın rabbına » yâhud «görmedin mi baksana rabbına » demek olur. Bu bakış ve görüş kalb fi'line irca' olunmak kabil ise de zâhir olan göz fi'li olmaktır. Halbuki zatı rab, bu âlemde göz ile görülmez. Onun için müfessirîn burada bir te'vil aramışlardır. Çokları « الى صنع ربك » «rabbının sun'ına takdirinde olduğunu söylemişler. ba'zıları da «baksana gölgeye rabbın onu nasıl uzattı» mealinde bir kalb gözetmişlerdir. Ve bu hazif veya kalbe nükte olmak üzere de «nazardan gaye, eserde kalmayıp müessire varmak oluduğuna tenbihtir» demişler, bu ise fi'li basardan binnetice fi'li kalbe geçmek demektir. Fehmi acizaneme göre « كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ » cümlei istifhamiyyesi mahallen mecrur olarak « ربك » den bedeli iştimal yapıldığı surette ne hazfe, ne kalbe hacet kalmaksızın aynı ma'nâyı anlamak kabildir. Bu surette rabba nazar, mücerred zatı i'tibariyle değil, meddi zıll keyfiyyeti gibi fi'li ve şuunı rübubiyyeti haysiyyetiyle maksud olduğu anlaşılır ki « تَفَكَّرُوا فِىٓ اٰلَآءِ اللّٰهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِى ذَاتِ اللّٰهِ » meşhuresine muvafık olan da budur. Maamafih en doğrusu bu gibi mevaki'de ru'yeti nazardan murad müşahedesi asara müstenid ma'rifeti kalbiyyedir. Nazmı celîlin tertibi şunu iş'a eder ki evvelâ muhatabı rabbanî olan zatı risalet gibi ehli ıhtisasın sadece izafeti nefsiyye

ile bâtından rabba bir nazar vardır. Sonra bu nazarın haricinde bir inkişaf ile fiilden faıle geçerek ona vasıl olması matlûbdur . Âyetin mazmunu bunu ne güzel, ne derin anlatıyor. Bakınız:

﴿كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ﴾ O zılli nasıl meddetti? - Gölgeyi nasıl uzattı? - Nasıl saye endaz oldu ? - Ma'lûm ki zıll gölge demektir. Güneşin zevalinden sonraki gölgeye Arabcada «fey» denildiği için zıll ba'zan ona mukabil olarak bilhassa sabah gölgesine denirse de esas i'tibariyle eammdır. Ya'ni mutlaka gölge demektir. Zıll zıya ile zulmet arasında lâtıf bir keyfiyyet ve huzur ve istirahatın en mühim şartlarından olan bir ni'mettir. Kur'anda zulümat, nura tekabül ettirilirken zıll de harure tekabül ettirilmiştir. « لَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُ » demek ki zıll nurun değil, yakıcı zıyanın zıddıdır. Şu halde zulmet gibi ademî olmayıp nur ile nevamma bir imtizacı bulunan ve bir himaye ma'nâsını tazammum eden bir keyfiyyettir. Bu sebeble zıll, himaye ma'nâsına geldiği gibi bir himayenin sahai şumulüne ve orada zevk-u huzur ile istifade olunan ni'mete dahi ıtlak olunur ki lisanımızda bu ma'nâca daha ziyade saye ta'biri kullanılır. Mesalâ zılli Arş, Arşın gölgesi, Arşın himayesi demektir. «Sâye endaz oldu sâyesinde sâyeban olduk» demek «himaye etti ni'metiyle mütena'ım olduk» demektir.

Bu ma'nâ ile dir ki Kur'anda Cennete «zılli memdud» ıtlak olunmuştur. Meddi zıll ta'birinin buna da bir iyması vardır. Bu âyette « اَلـظِّلُّ » «elif» lâmın ahid veya cins olmasına ve ukulün derecati fehmine göre mertebe mertebe müteaddid ma'nâlara muhtemildir. Ve hepsinde zıllin bir ni'met olması haysiyyeti melhuzdur.

sh:»3596

EVVELÂ cinsi zıll bir ağaç, bir bina, bir dağ, bir bulut ve Arz gibi gölge vermek şanından olan her hangi bir cismi kesîfin istifade olunan gölgesi mülâhaza olunurki Ebüssüudun muhtarı budur. Çünkü herkesin anlıyabilceği gölge budur.

SANİYEN ma'nâyi ahd ile gelgelerin en hoşu olan sabah gölgesi, ya'ni tandan Güneş doğana kadar olan sabah namazı vaktı ki ufkı şarkînin garba doğru uzanmış gölgesidir. Müfessirînin çoğu buna kail olmuşlardır. Bunu herkes kavrayamasa bile ekseriya hevâperestlerin gâfil bulundukları bu gölgedeki ma'nâi ni'metin bir ehemmiyyeti mahsusası vardır.

SALİSEN Arzın üzerinde gök kubbe halinde imtidad eden ve hakıkî bir gölge mahiyyetinde bulunan Semâ diye tefsir edilmiştir ki bâlâda geçen hadîsteki « zılli Semâ » ta'biri izafeti beyaniyye ile bu ma'nâyı iş'ar eder.

RABİAN ma'nâyi işarî olarak bütün âlem, zıll demek olan âlemi ecsam ve

HAMİSEN bütün âlem üzerindeki himayei ilâhiyye mülâhaza olunabilir ki gölge onun bir temsili zâhirîsidir.

Medd çekip uzatmak mekânda veya zamanda imtidad-ü inbisat vermek veya ibtidaen mümtedd olarak yaratmak ma'nâlarını ifade eder. Rü'yet karînesile gölgenin uzatılması ecsamın hayellerile uzak mesafelerden göze verilmesi ma'nâsına da haml olunabilir, bu da mühim bir ma'nâ olur. Hasılı gölgenin aid olduğu cisimden öteye acâib bir uzantısı vardır ki onu uzatan rabbındır. Hevalarına tapanlar düşünmezler ki en birinci hevaları bir gölgenin himayesine sığınmaktır. O gölgeyi uzatan ise rabbındır. O halde gölgeye değil, onu uzatan rabbına tapmak lâzım gelir.

﴿وَلَوْ شَآءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا﴾ dilese idi elbet onu sâkin de kılardı.

sh:»3597

- Bu cümle, ma'tuflar arasında bir mu'terızadır ki ecsamın tabiî kanunu atalet olduğuna, ya'ni hareketi ve sükünu kendiliğinden olamayıp ne verilirse onu kabul ettiğine ve hıkıkî müessir, esbabı âdiyye değil, mahzâ meşiyyeti rabbaniyye olduğuna bilhassa bir tenbihtir. Ya'ni rabbın dilese idi o gölgeyi uzatmaz, uzattıktan sonra degiştirmez, bir kararda durdururdu, lâkin durdurmaz değiştirir

﴿ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾ sonra nasıl ona güneşi delil kılmışız - « جَعَلْنَا » medd üzerine ma'tuftur ve onun hukmünde dahıldir. Binaenaleyh «keyfe» başında demektir. Sonra burada gıyabdan tekellüme iltifat yapılmış ve azamet için cemi' sıygası irad buyurulmuştur ki nazar eden muhataba matlûbunu gösteren bu iltifat, tam makamında ve pek ehemmiyyetli olmuştur. Öyle ki bu azametin karşısında tutunabilecek hiç bir şey kalmıyacak ve onun için hepsi kabz olunacaktır. Güneşin gölgeye delîl kılınması ne demektir. Burada Güneş, kurs değil, zıya ma'nâsınadır. Biz biliriz ki gölge zıyanın mukabilinde ahzi mevkı' eder.

Ve bundan bir çokları gölgeyi güneş yapıyor zannederler, gölgenin ılleti zıya sanılır, halbuki zıya gölgenin zıddıdır. Güneşin doğduğu yerde gölge kalmaz, gölge zıyanın eseri değildir. Gölgeyi Allah uzatmıştır, o zıyadan evvel mevcuddur. Fakat görünmez görünüp bilinmesi zıya vasıtasile olur, zıya olması idi gölgenin mevcudiyyeti bilinmez idi, bu suretle zıya, zıddı olan gölgenin vücuduna bir delîl, bir alâmet yapılmıştır. Ziyanın muhtelif ahval ve evsafından gölgenin tahavvülât ve tağayyüratına istidlâl edebilirsiniz, gördüğünüz cisimleri zıyanın delâleti ve kılaguzluğile gördüğünüz gibi gölgelerini de zıya ile görürsünüz, ohalde görülenler eşyanın zıya ile çizilen mürtesemleri, zıya ile göze uzatılan gölgeleri, hayalleridir. Bu surette bütün görülen âlem «

كُلُّ مَا فِى الْكَوْنِ وَهْمٌ اَوْ خَيَالٌ. اَوْ عُكُوسٌ فِى مَرَايَا اَوْ ظِلَالٌ

» mantukunca bir zıll-ü hayal ve bu hayal rabbına dâldır.

sh:»3598

46. ﴿ثُمَّ قَبَضْنَاهُ اِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا﴾ sonra da onu tutup azar azar kendimize almaktayız. - Ya'ni güneş doğdukça gölge çekilmekte ve Allahdan geldiği gibi yine tedricen Allaha irca'

edilmektedir. Şemsi hakıkat görününce gölge söner, Hakka döner; işte haktan uzanmış bir gölgeden ıbaret olan bütün âlemin de mahiyyeti bu, sonu budur. Maamafih iş bununla kalmıyacaktır. Bu kabzın bir de nüşuru, bu ölümün Âhırette yeni bir dirimi vardır ki bunu şu âyetten anlıyabilirsiniz:

47. ﴿وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِبَاسًا﴾ Hem o rabbındır ki size geceyi bir libas yaptı - bu uzatılan gölgeden birisi: Arzın gölgesi olan geceyi bedeni örten elbise gibi üzerinize bir örtü yaptı, Güneşin iz'acı delâletinden, ağyarın didei siayetinden saklar, istirahatiniz esbabından birini teşkil eder. ﴿وَالنَّوْمَ سُبَاتًا﴾ uykuyu bir sübat -

SÜBAT, kesmek, ta'tıl etmek ma'nâsından me'huz olarak rahat ve ölüm ma'nâlarına gelir, netekim istirahat gününe yevmi Sebt denilmiştir. Illeti dinip istirahat eden hastaya mesbut denildiği gibi ölüye de hayatı kesildiği için mesbut denir. Ebû müslim, rahat ile tefsir etmiş, sahib Keşşaf da mevt ma'nâsına olmasını tercih eylemiştir. Çünkü mukabilinde nüşur geliyor. ﴿وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا﴾ gündüzü de bir nüşur kıldı - ya'ni gecenin kabzolunduğu gündüzü de yeniden bir hayata kalkış, bir ba's ba'delmevt kıldı. Balâdaki « وَلَا حَيٰوةً وَلَا نُشُورًا » bak. Geceleyin rahat döşeğine yatıp ta'tıli faaliyyet ederek « وَهُوَ الَّذِى يَتَوَفّٰيكُمْ بِالَّيْلِ » medlûlünce ölmüş bulunanlar, sabahleyin o

gölge kabz olunurken uyanıp hareket ve intişara başlar, yeni bir hayata atılırlar. Bu nüşuru ummayanlar o hayatı arzu etmiyenlerdir.

sh:»3599

48. ﴿وَهُوَ الَّذِى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهٖۤ﴾ Odur da o ki rahmetinin iki eli arasında - ya'ni önünde - müjdecileri olarak rüzgârlar göndermekterdir. - BÜŞREN, müjdeci demek olan «beşîr» in cem'i, ba'zı kıraetler de «nun» ile « نُشْرًا » okunur ki «nâşir» in cem'idir. Neşriyyatçıları, yayıcıları demek olur. Masdar olarak « نَشْرًا » kıraeti de vardır ki neşr için demektir. Netekim ba'zı kıraette de « اَلرِّيَاحَ » müfred olarak « اَلرِّيحُ » okunmuştur. Yağmur yerine rahmet ta'bir buyurulması iki nükteyi ifade eder: birisi tufanı felâket teşkil eden yağmurlardan ıhtiraz, o biri de mazmununun diğer ni'metlere dahi şümulünü iş'ardır. Zira rahmet yağmurdan min vechin eâmmdır. Ya'ni yalnız hevâ cereyanlarından ıbaret olan rüzgârların değil, nevmi gafletten uyandıran ilâhi hareketler, fikri ve ictimaî cereyanlar dahi rahmeti ilâhiyyenin müjdecileri, nâşirleridirler, gerçi rüzgârların hepsi müjdeci değildir. Mühlik fırtınalar, her şey'i tedmir eden âsıflar, sarsarlar vardır. Nice milletler, şikak ve ıhtilâf ile çarpışmaktan mahv olmuştur. Lâkin rahmeti ilâhiyye de durgun hevada gelmez, önünde

gönderilen rüzgârların müjdesiyle gelir ve onların derecei intişarına göre intişar eder. Bu haysiyetledir ki « اَخْتِلَافُ اُمَّتِى رَحْمَةٌ وَاسِعَةٌ » buyurulmuştur. İş, tabiate kalsa idi bu cereyanlar olmaz, atalet kanunu mucebince her şey aldığı bir nesak üzere giderdi, lâkin tabiatler üzerinde hâkim olan meşiyyeti ilâhiyye, kudreti rabbaniyye rahmetini neşr-ü ta'mim için bu cerayanları uyandırır.

﴿وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً طَهُورًا﴾ Bir de Semâdan pâk ve pâklayıcı bir su indirmekteyiz - pislikleri temizliyecek ve hayat menşei olacak temiz su ki 49.

﴿لِنُحْيِىَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا﴾ - işte bütün bunlar, Allahın varlığını ve birliğini ve kudretinin büyüklüğünü gösteren fi'li ve sun'u ve ölümden sonra dirilmenin misal ve delîlleridir.

sh:»3600

50. ﴿وَلَقَدْ صَرَّفْنَاهُ بَيْنَهُمْ﴾ Celâlim hakkı için biz bunu beyinlerinde - insanlar arasında - evrip çevirmeteyiz -

TASRİF, bir şeyi tâğyir ederek türlü şekillere koymaktır ki, evirip çevirmek de odur. Bu « صَرَّفْنَاهُ » zamiri neye râci' ve tasrif olunanın ne olduğu hakkında bir kaç vecih, söylemiştir. Ba'zısı yağmur, rüzgâr,

bulut ve sair mâzükir demiş, ba'zıları da bu kavli, ya'ni rüzgâr gönderip yağmur indirmek sözünü Kur'anda tekrar tekrar zikrettik ma'nâsını vermiş ise de en zâhiri, cumhurun dediği gibi suya raci' olmasıdır. Suyun insanlar arasında evirilip çevirilmesi ise üzerinde icra edilen fi'lî ve kavlî tasarrufattır. Muhtelif mevsimlerde, muhtelif mevkı'lerde muhtelif surette yağar, muhtelif mevkı'lere taksim olunur, muhtelif şekillere girer, donar buz olur, kurur buhar olur, bulut olur, tekrar yağmur veya kar veya dolu halinde yağdırılır, acılanır tatlılanır, hep bunlar filen tasrifi ilâhî olduğu gibi bu suretle Kur'anın müteaddid yerlerinde bunun ıhtarı ve Kur'anın o suya teşhibi de kavlen tasrifi ilâhîdir. Bir su maddesi, su mevzuu üzerindeki kavli ve fi'lî bütün bu tasrifler ﴿لِيَذَّكَّرُوا﴾ o insanlar tezekkür etsinler - düşünüb ıbret alsınlar, mebde'ü meadı anlasınlar, rablarına şükretsinler diyedir. ﴿فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا﴾ Böyle iken o nasın ekserîsi dayatmakta, nankörlükten ötesine yanaşmamaktadır. - Bunca kâfirlere karşı 51. ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِى كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا﴾ ve eğer dilese idik her köyde inzar yapacak - o kâfirlere azabı haber verecek - bir Peygamber ba's ederdik. - Bu kazıyyei şartıyye, mefhumı şart ile, şöyle bir kıyası istisnai teşkil ediyor: lâkin ba's etmedik, demek ki öyle dilemedik, yalnız seni ba's ettik, Sûrenin başında ferman buyurulduğu

üzere bütün âlemine nezir kıldık 52. ﴿فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ﴾ o halde kâfirlere itaat eyleme de ﴿وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا﴾ bu Fürkan ile onlara karşı mücahede et büyük bir mücahede - her karyede bir Peygamber ba's olunduğu takdirde o Peygamberlerin hepsinin yapacağı mücahedeye muadil bir mücahede elbette büyük bir mücahededir. Bir cihadı kebîrdir. Bu Sûre, mekkî olduğu için henüz kıtal emri verilmezden evvel olan bu cihadı kebir emri her mücahedenin başı olan bir mücahededir. Düşünmeli ki bu ne büyük emirdir. Buna me'mur olan Peygamberlerin elinde Kur'andan başka bir silâh yok iken o kelâmullah mu'cizesi o büyük cihadı yapmağa kâfi geliyor ve Mekkeden başlıyan bu cihad bütün cihana yayılıyor. Bu emri müteakıb şu âyet bakınız ne büyük te'minattır :

53. ﴿وَهُوَ الَّذِى مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ﴾ Yine odur o ki iki deryayı birbirine salmıştır ﴿هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ﴾ su tatlıdır hararet söndürür Nil ve Furat gibi ki ehli iyman da böyledir ﴿وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ﴾ şu tuzludur acıdır - Şab ve Umân gibi, kâfirler de böyledir ﴿وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا﴾ aralarına da bir berzah koymuştur -

BERZAH iki şey arasındaki hâil, iki deniz arasındaki dil ﴿وَحِجْرًا مَحْجُورًا﴾ ve bir hıcri

mahcur - ya'ni bir nefret ve zıddıyyet, bir haddi mahdud çizmiştir ki birbirlerine davranma yasak derler dururlar. Böyle tatlı ile tuzlunun birbirine karışmıyarak âlemde karşı karşıya ahzi mevkı' etmiş olmaları mücerred Allah tealânın vaz-u himayesinin eseridir. Buradan Allahın bilhassa insan hılkati üzerinde tecelli eden delâili kudretine geçilerek buyuruluyor ki: sh:»3602

54. ﴿وَهُوَ الَّذِى خَلَقَ مِنَ الْمَآءِ بَشَرًا﴾ hem odur o ki sudan bir beşer yarattı - yalnız mâi dâfık, mâi mehîn denilen insan nutfesinden değil, hiç insan tohumu yok iken alel'umum hayatın menşei olan ve Semadan indirildiği zikredilen «وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَآءِ كُلَّ شَىْءٍ حَىٍّ» buyurulan sudan ﴿فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا﴾ yarattı da onu bir neseb kıldı bir de sıhir - ya'ni soy sop olmak üzere iki nev'e tenevvü' ettirdi: erkek ve dişi: bu suretle insanlara bir hususiyyet verdi.

Burada tekâmül kanununun muhtelif safahatı veciz, bir surette irâe olunarak arz ettiği delâili rübubiyyet ne güzel gösterilmiştir.

EVVELÂ bütün âlemi ecsamı temsil eden bir gölge.

SANİYEN buna verilen hareket ve sükûndan husule getirilen menazır ve tahavvülât.

SALİSEN bu miyanda bir su inzalinden husule getirilen hayat.

RABİAN aynı zemîn üzerinde onun tenevvüatı (varyeteleri).

HAMİSEN ondan bilhassa bir nev'inin yaradılışı.

SADİSEN beşerin tenvvuu ki hep bunlar âlemin yarıdıldığı altı gün gibi meratibi tekâmülün en büyük

hadleridir. Ve her birinden Hâlık tealânın kudreti daha ziyade kemal ile tecelli eylemiştir.

﴿وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ Rabbın çok kudreti bulunuyor. - Ne garîbdir ki zamanımızda bir

çokları tekâmülün bu mertebelerini görüyorlar da bundan Hâlikın kudret ve rübubiyyetini anlıyacak yerde

inkâra vasıta ittihat etmek istiyorlar, bir kurbağanın maymun olduğunu ve maymundan bir insan doğduğunu

farzetmekle yaradan Allaha ihtiyac kalmazmış gibi ılim namına küfrediyorlar. Şu âyet onlar hakkında da temamen okunur :

55. ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ Böyle iken Allahı bırakıyorlar da ﴿مَالَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ﴾ kendilerine ne menfeat ne mazarrat veremiyecek şeylere tapıyorlar ﴿وَكَانَ الْكَافِرُ عَلٰى رَبِّهٖ ظَهِيرًا﴾ ve kâfir rabbının aleyhine zahîr oluyor - Resulüne itaat etmedikten başka husumet için çalışıyor. Bu âyet, Ebû cehil hakkında nâzil olmuştur. Ve onun gibilerin ahvalini nâtıktır. 56.

﴿وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ Halbuki seni mahza bir mübeşşir ve nezir gönderdik - yalnız inzar için değil, ondan evvel tebşir için, kulluk edenlere Allah tealânın rahmetini müjdelemek, rahmâni rahim olduğunu anlatmak için gönderdik. Bundan anlaşılıyor ki Sûrenin başından beri yalnız inzardan bahs olunması tebşiri dinlemedikleri içindir, ne büyük cehalet! Ne azîm husran!

57. ﴿قُلْ مَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ﴾ de ki Buna karşı - ya'ni risaletin tebliği

işinden dolayı - sizden başka bir ecir istemiyorum

﴿اِلَّا مَنْ شَآءَ اَنْ يَتَّخِذَ اِلٰى رَبِّهٖ سَبِيلًا﴾ ancak rabbına bir yol tutmak

dileyen kimseler istiyorum - ya'ni da'vet ettiğim iyman ve itaatle Allaha yakınlık ve erğinliği dilek edinmiş

kimseler, böyle eshab ve ümmet istiyorum - 58.

﴿وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِى لَايَمُوتُ﴾ ve o hayyi lâyemute tevekkül kıl -

onların şerlerinden kurtulmak ve ecirlerinden müstagni olmak için yalnız o ölmez diriye dayan, ölüm

şanından olan fâniler

yıkılır, dayananları zayi' olur. ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِهٖ﴾ Ve ona hamdiyle tesbiyh eyle - ni'metlerine

şükr için her türlü kemal sıfatlarıyle arzı ta'zimat ederek noksan sıfatlardan tenzih eyle

﴿وَكَفٰى بِهٖ بِذُنُوبِ عِبَادِهٖ خَبِيرًا﴾ kullarının günahlarına da onun habîr olması

yeter - hiç kimse muttali olmasa onun muttali' olması kâfidir. Hiç bir muhbire muhtane olmaksızın aşikâri ve

gizliyi bilen o habîr, cezalarını verir. Başka hiç bir ceza vermiyecek olsa bile sadece bilmesi bir ceza olarak

kâfidir.

Ebediyyet ve ılim gibi sıfatı zayiyesinde kemalini beyandan sonra sıfatı fi'liyyesindeki kemali beyan içinde ikinci bir sıfat olarak şöyle buyuruluyor :

59. ﴿اَلَّذی﴾ O hayyi lâyemut ki ﴿خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِی سِتَّةِ اَيَّامٍ﴾ Gökleri ve Yeri ve aralarındakileri altı günde yarattı - altı gün hılkatı âlemin terbiye kanunu mucebince en umumî tasnifindeki tekâmül lâhzalarına işarettir. « اعرف وحم فصلت » bak. Ya'ni zatı ekmel olduğu gibi fi'li de o kadar ekmeldir ki yoğu yaratır ve bütün bu gökleri ve Yeri yaratmıştır. Yaratmak, bir lâhzada takdir ve icad etmek «ol» demekle olduruvermekte ibaret olmakla beraber o bunların hepsini birden değil, hikemi sübhanesiyle terbiye ede ede nâkıstan kâmile doğru bir silsilei müterakkiye ile kemallandıra kemallandıra her bir devri tekâmül olan altı günde yarattı ki altıncısı, insanın yaratildığı Cuma, ya'ni cem'iyyet günüdür. Âdemin yaradılması ve esmanın ta'lim olunmasile tahti hılâfet kuruldu ﴿ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ﴾ sonra raş üzerine istiva buyurdu - icrayı hukm ü saltanat edip duruyor. (Sûrei A'rafa bak). ﴿اَلرَّحْمٰنُ﴾ rahmandır o - bütün mahlükat, rahmetinden mütena'ım

sh:»3605

oluyor. (Fatihada rahmanın tefsirine bak) ﴿فَسْـَٔلْ بِهِۦ خَبِيرًا﴾ işte ne dileyeceksen o habîrden dile - yâhud bu babda bu halk-u emr işinde daha ziyade tafsıyl istersen başkasından değil, her şey'i bilen o habirden sor. Çünkü başkası bilmez. 60. «SECDE AYETİDİR» ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَٰنِ﴾ o rahmana secde edin denildiği vakıt da onlara - o kâfirlere ﴿قَالُوا وَمَا الرَّحْمَٰنُ﴾ rahmân nedir ? - Rahmân nedir suâli, bu ismin mefhumunu veya müsemmâsını ve mahiyyetini istifsar olabildiği gibi inkâr da olur. Şübhe yok ki Arab rahman kelimesinin mefhumunu anlamaz değildir. O halde ya Allahın ismi olduğunu bilmiyorlardı veya Allahı inkâr ediyorlardı, daha doğrusu Allahın rahmet sıfatını inkâr ediyorlardı. Bu ismin ifade ettiği rahmet ve merhamet vasfına âşına değillerdi. Onun için ﴿أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا﴾ sen bize emrediyorsun diye secde mi edeceğiz? Dediler - ya'ni bilmediğimiz bir şey'e mücerred senin emrinle secde eder miyiz? Dediler ﴿سجده﴾ ﴿وَزَادَهُمْ نُفُورًا﴾ ve bu emr onların daha ziyade vahşetlerini arttırdı - Dahhâkten rivayet olunduğuna göre Resulullah sallâllahü aleyhivesellem Ebü Bekir, Ömer, Osman, Ali, Osman ibni Maz'un Amr ibni Uneyse secde ettiler. Müşrikler bunların secde ettiklerini görünce

istihza ederek mescidin obir tarfına doğru uzaklaşıp gittiler. اهـ.

Buna karşı o Rahmanı, mekân-ü zamanda meşhud olan rahmet-ü bereketinin azamet ve yüksekliği ile

tebcil ve Rahmanın müjdeye lâyık kullarını ta'rif için buyuruluyor ki :

sh:»3606

﴿٦١﴾ تَبَارَكَ الَّذِى جَعَلَ فِى السَّمَآءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا
سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦٢﴾ وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ
خِلْفَةً لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٣﴾ وَعِبَادُ
الرَّحْمٰنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْاَرْضِ هَوْنًا وَاِذَا خَاطَبَهُمُ
الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا
وَقِيَامًا ﴿٦٥﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ
اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٦﴾ اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا
﴿٦٧﴾ وَالَّذِينَ اِذَآ اَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ
ذٰلِكَ قَوَامًا ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ

وَلَايَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَلَايَزْنُونَ ۚ وَمَنْ
يَفْعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ اَثَامًا ﴿٦٩﴾ يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ﴿٧٠﴾ اِلَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا
صَالِحًا فَاُولٰٓئِكَ يُبَدِّلُ اللّٰهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا
رَحِيمًا ﴿

sh:»3607

﴿٧١﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَاِنَّهُ يَتُوبُ اِلَى اللّٰهِ مَتَابًا
﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ ۙ وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا
كِرَامًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا
عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ
اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيّٰتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا ﴿٧٥﴾
اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ۖ
﴿٧٦﴾ خَالِدِينَ فِيهَا ۗ حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٧﴾ قُلْ مَا
يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ ۚ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ

Meali Şerifi

تبارك ne yücedir o ki Semâda burclar yapmış, hem içlerinde bir kandil, bir de nûrlu bir ay asmış 61 Yine odur ki tezekkür etmek veya şükreylemek istiyenler için gece ile gündüzü birbirine halef kılmıştır. 62 Ve o Rahmânın kulları: onlar ki Arzın üzerinde mülayemetle yürürler ve cahiller kendilerine lâf attığı vakıt selâmetle... derler 63 Ve onlar ki ya rablarına secdeler, kıyamlar ederek yatarlar 64 Ve onlar ki ya rabbenâ, derler, sav bizlerden Cehennem azâbını,cidden onun azâbı

belâyi mübremdir 65 Filhakıka o ne kötü makarr, ne kötü makam 66 Ve onlar ki infak ettikleri vakıt israf etmezler, hısset de yapmazlar, ikisi arası denk giderler 67 Ve onlar ki Allahın beraberinde diğer bir tanrıya duâ etmezler, Allahın haram kıldığı nefsi haksız katleylemezler ve sinâ yapmazlar, her kim de bunları yaparsa ağır cezaya çarpar 68 Kıyamet günü ona azâb katlanır ve onda muhakkar, muhalled kalır 69

Ancak tevbe ve iyman edip salih bir amel işleyenler başka, çünkü bunların seyyiatını Allah hasenâta tebdil eder, ve Allah gafûr , rahîm bulunuyor 70 Ve her kim tevbe edip de salâh ile çalışırsa o muhakkak Allaha makbul olarak döner 71 Ve onlar ki yalana şâhid olmazlar ve lâğve rastgeldikleri vakıt kerîmâne geçerler 72 Ve onlar ki rablarının âyetleriyle va'z-u nasıhat edildikleri zaman üstüne kör, sağır yıkılıp yatmazlar 73 Ve onlar ki ya rabbena! lûtfunla bizlere zevcelerimizden, zürriyyetlerimizden gözler süruru ihsan buyur ve bizi müttekıylere pişüva kıl derler 74 İşte hep bunlar sabırlarına mukabil gurfe ile (Cennet şehnişini ile) mükâfatlanacaklar ve orada sağlık ve selâm ile karşılanacaklar 75 Orada ebedi kalacaklar, ne güzel makarr ne güzel makam 76 De ki rabbım size ne kıymet verir duânız olmasa? Demek ki tekzib ettiler, o halde yarın ceza yapışacak 77

61. ﴿بُرُوجًا﴾ Burclar - BURC esasen yüksek köşk demektir. Semada her cümlei kevkebiyyeye, ya'ni bir teşekküli mahsus arzeden yıldız takımlarından her birine burc veya suret ıtlak edilmiş ve kelimenin hakıkati şayiası bu olmuştur. Arz haritasında şehirler ve şehir haritasında mebanii âliye nasılsa Semâ haritasında da burclar öyle gibidir. Bize Semadaki yıldızların birer zümre halinde ahzi mevkı'etmiş olduklarını gösterir. Gerçi bunların hakıkî vaz'ıyyetleriyle hududlarını buradan ölçüp takdir edemeyiz, lâkin lâekal manzaralariyle tenevvür edebiliyoruz ve bu suretle hakıkatleri ve adedleri tam ma'lûmumuz

olmadığından

sh:»3609

tenkir ile « بُرُوجًا » buyurulmuştur. Kevakibin mutaleası için burc taksimatı pek eski zamandan beri nazari itibare alınmış, hattâ İdris aleyhisselâma kadar nisbet edilmiştir. Batlimyus yirmi biri Şimalde on beşi Cenubda, on ikisi vasatta muaddilünnehar etrafında Şemsin bir sene zarfında kat'eder göründüğü mahrekinin bulunduğu noktada olmak üzere mecmuu kırk sekiz burc saymıştı. Bu kırk sekiz burc bin yirmi dokuz kevkebden ibaret olup üç yüz altmış biri Şimal burclarında, üç yüz on sekizi Cenub burçlarında, üç yüz ellisi de mıntakatülburuc denilen orta mıntakadadır. Bu mıntakai buruc üzerindeki on iki burc bir sene zarfında adetâ Şemsin biribirini müteakıb uğradığı haneler gibi mülâhaza olunur.

Hamel-ü Sevr ile Cevzade olur faslı bahar

Seratan-ü Esed-ü Sünbüledir yazda karar

Tuttu güz faslını Mizan ile Akreb dahi Kavs

Cediv-ü Delv ile Hüt olduzimistane medar

Amerikanın keşfinden sonra burcların adedi yüz on yediye kadar çıkarılmış olmakla beraber on iki burc yine aynidir. Maamafih bu on iki burc i'tibarîdir, âlemi katı' olmak üzere farzolunan ma'lûm altı dairenin tansıfiyle hasıl olan on iki kıt'adan biri demektir. Ya'ni birer cümlei kevkebiyye değil onunla i'tibar olunan birer mıntakadır. Burc bu ma'nâca telâkki olunacak olursa bu on ikiye munhasır olur. Hey'et kitablarında burc bu on iki hakkında ıstılâh olmuş. diğerlerine burc denilmeyip suret ta'bir edilmişdir. Bundan dolayı müfessirînin çoğu Seyyaratın menazili gibi ı'tibar olunan bu on iki burcu söylemişlerdir. Fakat lügat noktai nazarından âyette bu tahsısa karîne yoktur. Âyetin zâhiri mec'ul olan burucun, ı'tibarî değil, Şems-ü Kamer gibi hakıkî olmasıdır.

﴿وَجَعَلَ فِيهَا﴾ - « ها » zamiri yine Semaya raci' olmak muhtemil ise de burcu akrebdir.

﴿سِرَاجًا﴾

sh:»3610

- SİRAC, şavk veren şey: kandil lâmba ki murad Güneştir. Ba'zı kıraetlerde « س » in ve « ج » in zammile

cemi' olarak « سرجًا » okunmuştur. Bu kandiller ise Güneşten ma'ada büyük yıldızlara da şamildir.

﴿وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾

KAMERİ MÜNİR, mahitâbân, aydın ay - üç güne kadar hilâl ondan sonra Kamer tesmiye olunur.

MÜNİR, nurlu veya nurlandıran. Görülüyor ki Rahman tealânın rahmetinin feyz-u bereketi gösterilirken Sema burclariyle tasvir edilmiş ve içine bir sirac ile bir de Kameri münir konulmuştur. Gayet sâde görünen ve fakat bütün manzarai âlemi ıhtiva eden bu parlak ifade de çok derin hakıkatler müncelîdir.

Burcların bize karşı manzaraları ne kadar nisbi olursa olsun hakıkatte ecramın takım takım muhtelif suretlerde birer manzume teşkil etmekte olduklarını gösterir. Ve bu suretle hududuna erilmez bir kudretin sun'undaki azameti anlatır. Eğer bu ecramın maddeleri fezada tefrik edilmiş olmayıp da hepsi sırf tabiî bir nesakta bırakılmış, hepsi bir cirm olarak toplanmış olsa idi ne bu ecram ve büruc olur ne bu feyz-u bereket bulunurdu. Kezalik bu maddelerin eczai basîtası atumları arasındaki müvazenet ve nisbet hiç değiştirilmemiş olsaydı, tabiati asliyyesine bırakılsa idi yine bu ecram ve buruc bulunmaz ve bu feyz-u

rahmet olmazdı. Sonra bütün maddeler alesseviyye tefrık ve terkib edilmiş, hepsi müsavi ecrama ayrılmış olsa idi böyle münevvi, burclar teşekkül etmez ve bu sirca ve kamer temayüzü olmaz idi. Demek ki Semadaki burucun o manazırı muhtelifesi her şeyden evvel tabiatler üzerinde hâkim olan Sanı' tealânın bürhanı san'atidir. Saniyen yüksek köşkler, kandillerle hey'eti Semada yüksek bir medînenin, bir medeniyyetin manzarai dilnişîni ifade edilmiş ve böyle yüksek bir manzarai içtimaiyyeye yükselmek hissi telkın olunmuştur. Onun için buyuruluyorki:

sh:»3611

62. ﴿وَهُوَ الَّذِى جَعَلَ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً﴾ Hem odur o, gece ile gündüzü birbirine bir nevi' halef kılan - ya'ni birinde yapılamıyanı diğerinde yapılmak için yerine koyan, yâhud birbirini ta'kıb ettirerek değiştirip duran

﴿لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يَذَّكَّرَ اَوْ اَرَادَ شُكُورًا﴾ tezekkür etmek veya şükreylemek istiyen için - ya'ni aklını başına alıp eksiğini tamamlamak, ılmi veya, amelî bir iş görmek isteyen kimseler için, çünkü düşünmeğe ve vazife görmeğe niyyeti olmıyan atıl kimseler için zamanın değişmesinde hiç bir ma'nâ yoktur. Onlar zamanı öldürmeğe çalışırlar.

TEZEKKÜR: Bu asârı rahmet ve bürhanı san'ati düşünerek kendi noksanını ve sanii hakîmini kudret ve rahmâniyyetini anlamak.

ŞÜMR: O Rahmana ubudiyyet vazifesini iyfa eylemek, Şimdi bunu tavzıh için vavı istinaf ile buyuruluyor ki:

63. ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمٰنِ﴾ Ve o Rahmânın kulları, ya'ni zikir ve şükrünü bilerek yalnız o Rahmâna kulluk eden o bahtiyarlar - bu mübtedanın haberi tâ sûrenin âhirine doğru gelecek olan « أُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ » dir. Bununla beraber şu da olabilir:

﴿الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾ onlar ki Arz üzerinde mülâyim yürürler - burada ıbadı Rahmân her biri bir zümreyi andıran sekiz sıfatla tavsıf olunarak islâm ahlâk ve medeniyyetinin, mefkûresinin bir fezlekesi yapılmıştır. Evvelkisi umumiyyetle siyretlerini gösteriyor, ya'ni Rahmânın kulları öyle kimselerdir ki evvelâ gidişleri, Arz üzerinde yürüyüşleri ve tarzı hareketleri mülâyimânedir. Cebbarane, mağrurane, kibirli, saygısız, kaba ve haşin değil, sekînet ve vakar ile mütevazıâne, edibâne, nâzük ve yumuşak yürürler. Etraflarını iz'ac etmez, eza vermez,

sh:»3612

sendeler gibi gitmez, hisablı, saygılı, tavrı merhametle emniyyet-ü âsayiş neşrederek giderler

﴿وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ﴾ cahiller, ya'ni kendini bilmezler, edebsiz gûruh lâf attığı vakıt da kendilerine ﴿قَالُوا سَلَامًا﴾ «selâm» derler - selâmetle neticelenecek söz söylerler, yâhud selâmetle derler. Onlara çatmağa tenezzül etmezler, tehammül de ederler.

2 - 64. ﴿وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا﴾ Ve onlar ki rablarına sâcidin ve kaimîn olarak gecelerler - ya'ni gece hanelerine, yataklarına çekildikleri vakıt siyretleri bu olur. Rablarına halisâne namaz kılarlar. Yatışları, kalkışları da hep Allah için olur.

3 - 65. ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ﴾ Ve onlar ki - gerek namazlarının arkasında ve gerek sair vakıtlarda - şöyle duâ ederler: ﴿رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ﴾ ya rabbena def'et bizlerden Cehennem azâbını - ya'ni Cehennem azâbından halâs, ilk emelleridir. Ibadet ve

ictihadlarına güvenmiyerek daima halâsa duâ ederler. ﴿اِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا﴾

çünkü onun azâbı bir garam olmuştur. - Bir alacaklı gibi enseye binmiş bir belâyı mübremdir. 66.

﴿اِنَّهَا سَآءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا﴾ - Filhakıka o «Cehennem» ne kötü müstekarr ne kötü

makamdır. -

MÜSTEKARR; makarr, MÜKAM; ikametgâh, ikisi de durulan yer demek olduğuna göre farkları müşkildir.

Müstekarr asîlere, mükam küffara nazaran denilmiş ise de bu ma'nâ Cennete cereyan etmiyeceğinden

müstekarr, ikametgâh içindeki mevkıi mahsus olarak mülâhaza edilmek daha muvafıktır. Mesalâ bir köy

ikametgâh ise müstekarr bir hâne, bir hane ikametgâh ise müstekarr

ondaki bir oda gibidir. İçi dışı bütün muhîtı fena demek olur.

4 - 67. ﴿وَالَّذِينَ اِذَآ اَنْفَقُوا﴾ ve onlar ki masraf ettiklerinde ﴿لَمْ يُسْرِفُوا﴾

israf etmezler -

İSRAF, her hangi bir şeyde haddini aşırmaktır. İnfakda israf da sarfıyyatta haddini aşırmaktır. Masraf ya bir zaruret veya bir hacet veya bir husn için yapılır, zarurî olan masraf yapılmayınca hayat mümkin olmaz, mesalâ ölmiyecek kadar yemek bir zarurettir. Hacet bulunan masraf yapılmazsa güçlük çekilir, mesalâ doyacak kadar yemek bir ihtiyactır. Tahsînî olan masraf yapılmazsa güzel olmaz, hoş yemek gibi. Ferd veya cem'ıyyetin kendi kesbine göre bu mertebelerden bir haddi vardır. Şu halde ne zaruret, ne hacet ne de husn olmıyan. faidesiz, muzır, gayri meşru' cihetlere edilen sarfiyyat herkes için israf olduğu gibi ıbadullahın ihtiyacı karşısında fazla tena'um dahi husün değil, israf hududuna dahil olur. Hayır ve menfeat getiren şeylere sarfiyyat ise istihlâk değil, istihsal demek olacağından israf olmaz. Rahmanın kulları faidesiz, hayırsız yere masraf etmezler ﴿وَلَمْ يَقْتُرُوا﴾ hakkını da kısmazlar ﴿وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا﴾ ikisi arası denk olur. - İşte ıktisad denilen de budur. İstivadan seva gibi istikametten kavam, iki ucun denk gelmesidir ki muvazene dahi deriz (sûrei Bakareye ve İsraya bak).

5 - 68. ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ﴾ Ve onlar ki Allahın maıyyetinde diğer bir ilâhe çağırmazlar - şirk, katil, zinâ, kebairin en büyüğü olan bu üç kebire din,

medeniyyet, beşeriyyet namına işlenip duran cinayetlerden olduğu için burada bilhassa bunlardan ictinab zikredilmiştir. -

sh:»3614

﴿النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ﴾ Allahın tahrim ettiği, muhterem kıldığı nefsi Allah için söz verilmiş olan her hangi bir nefis ki müste'mine dahi şamildir. Binaenaleyh hiç bir ahdi bulunmıyan harbîi mahızdan maadası ma'sumüddemdir. ﴿اِلَّا بِالْحَقِّ﴾ hakkıle başka - kısas ve hadd gibi ﴿اَثَامًا﴾ ismincezası vebal. 69. ﴿وَيَخْلُدْ فِيهِ﴾ Hafs kıraetinde bu zamirin kaıde hılâfına meddi hulûdun imtidadına işareten ma'nâ canibine riayet için olsa gerektir. Bu zamirin azâba rücuu, hulûd nardadır, azâbda değildir diyenlerin aleyhine bir delîl teşkil eder.

6 - 72. ﴿وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ﴾ Ve anlar ki yalana şâhid olmazlar - yalan yere şâhidlik etmedikleri gibi yalan söylenen ve tezvir yapılan mevkı'lerde de durmazlar ﴿وَاِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ﴾ -

LÂĞİV, faidesiz veya muzırr olduğundan dolayı terk-ü ilgası vacib olan bîhude şeyler demektir ki

lisanımızda lâğviyyat ta'bir olunur. Ba'zıları taat olmıyan şeyler diye tefsir etmişlerdir fakat mubah olan

şeyler taat olmamakla beraber lâğiv de değildir. Ya'ni lâğviyyata gitmezler, lâkin yolları düşer, rast

gelirlerse ﴿مَرُّوا كِرَامًا﴾ haysiyyetleriyle kerîmâne geçer giderler - bunun tefsiri sûrei Kasasta

«

وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ

اَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَانَبْتَغِى الْجَاهِلِينَ » âyetidir.

7 -73. ﴿وَالَّذِينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِاٰيَاتِ رَبِّهِمْ﴾ Ve onlar ki rablarının âyetleriyle

tezkir edildikleri vakıt - ya'ni kendilerine ıhtar yapıldığı, va'z-u nasıhat olunduğu, ders verildiği vakıtlar

﴿لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا﴾ o âyetlerin üstüne sağırlar,

körler

sh:»3615

halinde yıkılmazlar- ya'ni dinlememezlik etmezler, üzerine üşüşürler, lâkin görür göz, dinler kulak ile

üşüşürler.

8 - 74.

﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ اَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ اَعْيُنٍ﴾ Ve onlar ki ya rabbena! Bizlere zevcelerimizden ve zürriyyetlerimizden gözler süruru ihsan buyur - burada « من » beyaniyye veya ibtidaiyye olduğuna göre iki ma'nâ caizdir: birisi bizlere gözler süruru zevceler ve zürriyyetler ver demek, diğeri de: zevcelerimiz ve zürriyyetlerimiz yüzünden bizlere gözler süruru ni'metler saadetler ve demektir. Bu taleb aile ve evlâd terbiyesine verilen ehemmiyeti gösterir. ﴿وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا﴾ ve bizi müttekılere imam et derler - müttekıler, Allahın vikayesiyle Cehennem azâbından korunun bahtiyarlardır.

İMAM, pişüva öncül, kendisine ıktida edilen metbu' demektir. Yalnız müttekı olmak değil, müttekılerin imamı olmak arzusu ne büyük gaye, ne mukaddes mefkûredir. Düşünmeli ki Rahmanın kullarının ruhlarındaki büyüklüğü gösteren bu duânın mazmunu ne yüksek, ne cem'ıyyetlidir. Bundan yüksek fikri terakkı, himmeti âliye tasavvur olunmaz.

75. ﴿اُولٰٓئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا﴾ İşte bunlar ettikleri sabırlarına mukabil gurfe ile mükâfatlancaklardır. « وَهُمْ فِى الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ » olacaklar, ya'ni en yüksek dereceye, Cennet köşklerinin en yükseklerine çıkarılacaklar.

GURFE, esasen yüksek âli bina ve konakların şehnişini, kulesi gibi en yüksek noktası demek olup burada Semanın burclarına nazaran bir yükseklik ifade etmektedir. Bu sebeble olmadıdır ki Semai sabia diye de tefsir edilmiştir,

işte onlar öyle yükselecekler ﴿وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا﴾ ve orada bir sağlık ve selâm ile karşılanacaklar -

TAHİYYE, sağ olasınız, Allah sağlık versin, Allah ömürler versin gibi hayat duâsı, selâm da selâmet duâsıdır. «

التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبَاتُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا

النَّبِىُّ وَ رَحْمَةُ اللّٰهِ وَ بَرَكَاتُهُ. اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَ عَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ»

77. ﴿قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلَا دُعَآؤُكُمْ ۖ﴾ de ki: ne kıymet verir size rabbım duânız olmasa ? - ya'ni «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ» buyurulduğu üzere yaradılışınızın hikmeti ıbadet ve ubudiyyettir. Onun için ıbadet ve ubudiyyetiniz olmasa Allah ındında ne kıymet ve ehemmiyyetiniz olurdu? ﴿فَقَدْ كَذَّبْتُمْ﴾ duânız olmadığı takdirde tekzib etmişiniz, rabbınıza inanmamışınız demektir. ﴿فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾ o surette de o tekzibin cezası kesbi lüzum eder, yarın boynunuza geçer.